

LA CRÒNICA DE MARSILI I EL MANUSCRIT DE POBLET. Contribució a l'estudi de la Crònica de Jaume I, per MANUEL DE MONTOLIU.

A qüestió de l'autenticitat de la *Crònica* del Rei En Jaume és íntimament lligada amb l'altra, encara lluny d'ésser definitivament resolta, sobre la relació recíproca en què's troben la versió llatina de Marsili i la catalana en totes les variants que fins avui ens són arribades. Però àdhuc concedint aquest estret enllaç d'una amb altra qüestió, s'ha de confessar que en el cas i tot que algú dia s'arribés a determinar concretament aquesta relació entre les dues versions, la llatina i la vulgar, de la *Crònica*, la qüestió de l'autenticitat solament hauria avençat un pas vers sa solució. En efecte, tant en el cas que s'arribés a demostrar palesament l'anterioritat de la *Crònica* d'En Marsili i el ser traducció d'aquesta la versió catalana, com en el cas contrari, això és, que la darrera irrefutable conclusió fos que la *Crònica* de Marsili no és més que la traducció llatina més o menys modificada del text en vulgar que coneixem, no s'exclouria mai la possibilitat ni tampoc la verossimilitud de l'existència d'un text vulgar o llatí més antic que aquelles dues versions, del qual una o altra, segons cada cas respectiu, fos copia, traducció o glosa amplificada o reduïda.

Precisament les investigacions fins ara realitzades han portat a la convicció de l'existència d'un text antic avui perdut, del qual no s'ha pogut saber res positiu i sí solament notícies i indicacions sumament vagues ⁽¹⁾.

Fins ara els erudits que han estudiat la *Crònica*, tot i admetent l'existència d'aquest text primitiu desconegut, han tractat la relació entre la versió llatina i la catalana que coneixem com una qüestió de filiació entre les dues, donant els uns la paternitat a la versió llatina i els altres a la catalana. Però podria molt ben ser que'ls resultats de la investigació escrupulosa de tots els textos

(1) Notícies vagues d'un text (llatí o català ?) de la *Crònica*, anterior al de Poblet, el més antic conegut en vulgar, ens les donen fins ara: a) Un document de 1313 en que el Rei Jaume II envia al Rei Sanxo de Mallorca un *translatum* d'un cert *librum actuum Regi Jacobi*, que publicà MASSÓ TORRENTS en sa *Historiografia* (p. 40) i A. RUBIÓ I LLUCH en sos *Documents per l'història de la cultura mig-aval catalana* (p. 57). b) Un document de 1343 en què Pere III demana a l'abat de Poblet un llibre que estava copiant, publicat pel doctor RUBIÓ I LLUCH en la *Revista dels Estudis Universitaris* (Vol. I, p. 349) i després en sos *Documents* esmentats (p. 128). c) *El llibre del senyor rey Don Jayme* que Alfons III demana en 1335 a la seva germana Dòna Maria, publicat en els mateixos *Documents* (p. 114). d) Una declaració de Jaume II, de 1319, d'haver rebut de son fill del mateix nom abans d'entrar en religió, un *liber geste regie Jacobi*, publicada per JORDI RUBIÓ en la *Revista* ja esmentada (Vol. II, p. 9) i pel DR. RUBIÓ I LLUCH en sos *Documents* (p. 70). Al·lusions a textos anteriors a la *Crònica*, però que res fa suposar que constituïssin el mateix llibre sinó que podrien ser els documents que refosos i unificats van servir de base a la *Crònica* que coneixem, els trobem en certs coneguts passatges de la *Crònica* den Muntaner.

coneguts de la *Crònica* portessin a l'admissió d'una tercera hipòtesi; això és, que tant la versió llatina com la catalana fossin lligades no amb la relació de pare a fill, sinó de germà a germà; és a dir, que fossin branques despreses i diverses d'un mateix tronc avui perdut, que en tot cas fora representat per aquest antic text de la *Crònica* que tots admeten. Aquesta hipòtesi, fins avui per ningú sostinguda, en tant que jo sàpiga, dels qui han tocat les qüestions suscitées al voltant de la nostra *Crònica*, mereix ésser presa en consideració al costat de les altres dues, mentre no s'hagi emprès una escrupulosa investigació comparativa de les dues versions.

TEXT PRIMITIU DE LA «CRÒNICA»

2. El punt que més que cap altre ens ha d'interessar és el descobriment d'aquesta incògnita d'un còdex primitiu, avui perdut, anterior a les dues versions avui conegudes, la llatina i la catalana; l'averiguació de la veritat que pugui haver en la opinió perpetuada des d'antic per tots els qui s'han ocupat de la nostra *Crònica*, que suposa l'existència d'un Còdex en vulgar més antic que el de Poblet de 1343 (P.), del qual fora aquest copia i el d'En Marsili (M.) traducció. Les proves que fins ara s'han aduit a favor d'aquesta opinió són varies. Les unes se basen en testimonis referents a un còdex més antic que el P. ⁽¹⁾, que hauria estat custodiat en l'antiga Biblioteca de Poblet i que la tradició, no sabem fins a quin punt fidedigna, conta que fou sostret per l'arquebisbe Marca pels anys de 1644 a 1651. Totes aquestes proves han sigut aplegades per l'Angel Aguiló en el *Pròleg* a la *Crònica* ⁽²⁾ i no és menester aquí repetir-les.

Les altres proves se basen en testimonis referents a un Còdex de la *Crònica* custodiat en els Arxius de la Casa Reial des d'antic, que la tradició anterior havia suposat existent en la Biblioteca del Monastir de Poblet, confonent-lo així amb el Còdex de 1343 de què hem tractat abans. Posteriorment s'és desfeta aquesta confusió des que s'han observat les grans divergències que hi ha entre la versió de Poblet i la copia que el Rei En Pere de les Cerimonies manà treure a Joan de Barbastro i que forma part de la Biblioteca del Comte d'Ayamans, la qual cosa dóna bon fonament a creure que l'original que en temps del Rei En Pere III se conservava en l'Arxiu Reial era una versió diferent de la que havia a Poblet. D'aquestes proves de l'existència d'un Còdex primitiu en l'Arxiu Reial, la més recent, aduida per En Balaguer i Merino ⁽³⁾, demostra palesament l'existència en 1371 (això és, abans de la copia d'En Joan de Barbastro, acabada en 1380) d'un Còdex de la *Crònica* en vulgar en els arxius reials, distint de P. i emparentat amb la versió de l'edició impresa en Valencia

(1) Vegi's la nota a la p. 277. Manca saber si les notícies d'aquests documents se refereixen a la versió llatina o a la vulgar.

(2) *Chronica o Comentarís del Gloriosíssim e invictíssim Rey En Jacme Primer* (Biblioteca catalana). Pròlech, p. XIII i segs.

(3) *Un document catalan relatif a la Chronique catalane du Roi Jacme I d'Avagon.* — París, 1877.

en 1557 per ordre dels jurats de la Ciutat, com se desprèn dels fragments que'n transcriu el document trobat per En Balaguer i Merino.

3. L'altra prova se remunta a una data més antiga, i és la que fins ara ha donat més força als defensors de la tesi de la prioritat del text català sobre'l llatí. La constitueixen unes paraules de la Introducció amb què En Marsili encapsala la seva obra on, segons la interpretació fins avui admesa, confessa explícitament l'existència en temps antics d'un còdex en català sobre'ls fets de D. Jaume, recondit en els arxius de la Casa Reial i que ell, també segons propia confessió, no fa més que posar en llengua llatina. Aquest testimoni posaria, doncs, l'existència d'aquest misteriós Còdex en vulgar en els Arxius reials abans de 1313, data de la composició marsiliana.

Aquest fragment de la Introducció d'En Marsili ⁽¹⁾ fou aduit primer que per ningú pel P. Villanueva, qui, basat en ell, va concloure l'existència del text en vulgar en els Arxius de la Casa Reial a principis del segle XIV ⁽²⁾.

Entre'ls qui han resumit les qüestions i problemes que s'agiten al voltant de la *Crònica*, s'han d'esmentar els Srs. Angel Aguiló, J. Massó Torrents i Martín-Chabot ⁽³⁾, els quals en aquest punt no han fet més que recollir la opinió i els arguments del P. Villanueva referents a l'existència d'un text premarsilià.

4. Desitjant comprovar per nosaltres mateixos el fonament de la opinió del P. Villanueva (que tanta fortuna tingué entre tots els estudiosos) sobre l'exis-

(1) Aquesta *Introducció*, se troba en VILLANUEVA, *Viage literario*, vol. 18, nota XIII del Apèndix.

(2) «No se puede negar, que antes del P. Marsilio existían algunas memorias en lemosín de los hechos de D. Jaime I, los cuales él ordenó y puso en latín. Dícelo él mismo en su prólogo por estas palabras: *Valde consonum in oculis illustrissimi Domini Jacobi Regis (D. Jaime II) ...apparuit, ut victoriosissimi avi sui gesta pristinis temporibus veraci stilo sed vulgari collecta... reducerentur in medium, atque latino sermone discreta (sic; llegeixis diserta) et per capitula iuxta conclusionum varietatem distincta, unum ystoriale et cronicum redderent codicem.* Ni era posible que el P. Marsilio, que comenzó a escribir más de treinta años después de la muerte de aquel Rey, dijese con tanta puntualidad sus hechos y hasta las semínimas de ellos, si no las tomara del que las escribía al mismo tiempo que sucedían, y que sólo parecen bien en boca del que las presenció. Así es que es indubitable que el P. Marsilio tradujo y ordenó en latín ciertos escritos lemosines extendidos en vida del Rey conquistador. Y en este sentido no es autor sino traductor de la *Crónica del Rey D. Jaime*» (*Viage lit.* 18, p. 251).

(3) Diu l'Angel Aguiló [*Crònica o Comentaris*, Pròlech, VII]: «Lo més antic testimoni de la existència de nostra *Crònica* es lo *Comentari* o *Historia* que escrigué lo dominich Fr. Pere Marsili, avans del any 1314; inèdita en sa totalitat alguns han volgut suposar esta obra de Fr. Marsili anterior a la *Crònica* Reial; aquesta suposició es insostenible per los qui llegescan la introducció a dita obra que publicà lo meritíssim VILLANUEVA en lo Apèndix XIII al volum 18 del seu *Viage literario*... La existència d'un text en llengua vulgar, anterior a la *Crònica* de Fr. Pere Marsili, plenament comprovada per la introducció o pròlech que havem citat, es la major prova de l'autenticitat de la present *Crònica*...» I més avall diu: «La base de l'estudi bibliogràfic de nostra *Crònica* fora alguna notícia del còdex primitiu en català, que cita Marsili en sa introducció com existent en lo Arxiu Reial: *ac in archivis domus regiae ad perpetuam suce felicitatis memoriam reposita.*»

Encara més explícitament s'afegeix En Massó Torrents a l'opinió i arguments de Villanueva en aquest punt. En sa *Historiografia de Catalunya*, p. 38 diu: «Diu el P. Marsili, en el seu Pròleg, que tradueix del text en llengua vulgar que's guarda desde temps en l'arxiu de la casa real.» I en nota copia aquestes paraules del pròleg de Marsili: «*ut victoriosissimi avi sui, etc.*», paraules que ja hem transcrit més amunt reproduint les de Villanueva.

Recentment en Martín-Chabot ha fet també un resum de les qüestions que s'agiten al voltant de la *Crònica* de D. Jaume I [Pere Marsili et le *libre dels feyts del Rey en Jacme lo Conqueridor*. Bibliothèque de l'École des Chartes. Janvier, Avril, 1911, p. 92]. Sobre la qüestió concreta que aquí ens ocupa, o sigui sobre l'existència comprovada o hipotètica d'un còdex català anterior a la versió de Marsili, s'expressa Martín-Chabot, d'acord amb el P. Villanueva i els qui l'han seguit en aquest punt, en alguns passatges del seu erudit treball que aquí transcrivim a continuació:

«Parmi les documents relatifs à la *Chronique* intitulée *Libre dels feyts ou Chronica del rey en Jacme lo Conqueridor* publiés jusqu'à present, il n'en est pas d'absolument decisifs sur l'auteur et la date de la rédaction de ce texte si précieux. Le manuscrit original, *jadis conservé dans les archives de la couronne d'Aragon à Barcelone* est perdu...» [Martín Chabot. Op. cit. Ibid.]

Amb eixes paraules sembla referir-se al còdex, a que segons Villanueva, se refereix el pròleg de Marsili.

tència d'un còdex català anterior a la *Crònica* de P. Marsili, no'ns hem acontentat de tornar a llegir atentament els fragments del pròleg esmentat del frare dominic que més directament semblen aludir a l'existència d'aquest còdex, com són els transcrits pel P. Villanueva en el text del seu *Viage literario*, i posteriorment aduits també per En Angel Aguiló, per En Massó Torrents i per En M. Chabot, sinó que hem fet nova i atenta lectura del pròleg íntegre d'En Pere Marsili, i tenim de declarar amb tota sinceritat que el text llatí en el passatge aduit pel P. Villanueva és lluny de ser redactat d'una manera tan clara que no dongui lloc a dubtes, i que la traducció que aquell dóna d'aquest passatge no és la única gramaticalment possible. Sense atrevir-nos a qualificar rotundament de falsa la traducció del P. Villanueva, ens arrisquem, però, a proposar-ne una altra, també justificable gramaticalment, i que dóna un resultat no sols distint sinó oposat a la d'aquell (1).

Heus-aquí la traducció que proposem com a gramaticalment possible:

«I ancque els reialmes per ell conquerits, quan ja se'n era arrencada la mala llevor de la infidelitat i quan ja s'eren sembrats amb la sement viva de la fe catòlica, l'enalcin amb perpetua lloances divines i a l'ensemps humanes, i anc que (aquests reialmes) el conservin perennement i felixment en memoria

Més avall el mateix Chabot en la nota (2) de la mateixa plana, confirma que amb les precedents paraules se referia an aquest document citat pel pròleg den Marsili quan referint-se al còdex de la *Crònica* del qual en 5 de Maig de 1313 el Rei d'Aragó Jaume II anuncia la remesa a Sanxo rei de Mallorca, diu: «Mr. Finke affirme sans preuves qu'il s'agit dans le mandement, d'un manuscrit de la version latine rédigée par Marsili. Il paraît plus vraisemblable de croire, puisque le texte catalan existait, que c'est celui-là qui fut envoyé, etc.»

La única prova documental de l'existència d'un còdex català de la *Crònica* en la data de 1313, ens la sembla donar l'esmentat pròleg den Marsili amb la seva referència a un text català que verteix al llatí. Per tant és a aquest text que's refereix Martin-Chabot en les línies anteriors.

Però encara ho diu més clarament i explícitament en la plana 93 quan escriu: «En somme, le seul renseignement clair et précis, de date ancienne, se trouve dans la préface mise par le frère P. Marsili en tête de sa chronique latine du roi Jaime I, qu'il donne comme la traduction des «gestes de ce prince racontées jadis dans un style véridique mais en langue vulgaire» et dont le récit «était déposé dans les archives du palais royal». Nota 4 «...Gesta, pristinis temporibus, veraci stilo sed vulgari, collecta ac in archivis domus regie... reposita...»

(1) Copiem a continuació els paragrafs del Marsili que poden interessar a la nostra qüestió i en els quals està contingut el passatge esmentat pel P. Villanueva i pels qui'l seguien. Hem copiat aquest text de la nota XIII al vol. 18 del *Viage literario* que porta íntegrament el Pròleg del P. Marsili, havent abans cotejat la transcripció d'aquest amb el text original del manuscrit de la *Crònica* de Pere Marsili, que s'estoja en la Biblioteca provincial Universitaria:

Et quamvis regna per eum adquisita, evulsis infidelitatis vepribus, catholicae fidei vivo super seminata semine, eum perpetuis laudibus atollant divinis pariter et humanis, et conservent perhenniter et foeliciter in memoria hominum, tamen valde rationi consonum in oculis illustrissimi Domini Jacobi Regis Aragonum, Valentie, Sardinie, et Corsice, Comitisque Barchinon., ac Sancte Romane Ecclesie vexillarii, Admirati et Capitanei Generalis apparuit, ut victoriosissimi avi sui gesta pristinis temporibus veraci stilo sed vulgari collecta ac in archivis domus regie ad perpetuam sue felicitatis memoriam reposita reducerentur in medium atque latino sermone diserta et per capitula juxta conclusionum varietatem distincta unum ystoriam et cronicum redderent codicem; in quo tota dicti Regis avi sui magnorum factorum texeretur series, et Deus in suo regali braxio, ac gloriosissimo Principe a legentibus laudaretur. Mirum est valde, et non absque indignatione percipitur, quod in Cronicis Hispaniarum, quas magnus ille ystoriografus et Reverendus Rodericus, Toletanus Archiepiscopus pulcre diffuseque composuit, et originem domus Aragoniae, et per singulos Reges catenam illustrem nobis exposuit, ubi singuli Reges certis decorantur contra Paganos victoriis, zelo fidei insigniti, cum ad istum tam gloriosum Dei pugilem, inter majores aequalem, inter fortiores non imparem, series dictae paginae nos usque adducit, brevi notabiliter de tanto Principe, et de eius regia progenie, mentione facta pertransit. Cedat usquequaque perniciose oblivio, mater erroris et fideli studio repetantur antiqua, in quibus affectus noster gloriosum Principem, et per (en el Villanueva *post*) eum parentes nostros legendo prediligat, considerando miretur, et tanto ad assimilandum se potius erigat, quanto se gaudet, et gloriatur ex talibus et tantis traxisse originem. Ut igitur avidus lectoris animus qui ad dictarum Cronicarum locum legendo devenerit, habeat unde suae siti possit ad votum succurrere, ego Fr. [P. Marsili], de ordine Predicatorum ad ordinationem supra dicti illustrissimi Domini Regis hoc opus agredior; et quamvis rudi, veraci tamen stilo percurro... etc.»

dels homes, fou tingut per cosa molt posada en raó, segons parer de l'il·lustríssim Senyor En Jaume, Rei d'Aragó, de Valencia, de Sardènia, de Còrcega, Comte de Barcelona i Gonfalonier de la Santa Esglesia Romana, Almirall i Capità General, que *les gestes del seu victoriosíssim avi en els temps antics fossin sotmeses a popularitat aplegades en estil veraç mal que vulgar i custodides en l'arxiu de la casa reial a memoria perpetua de sa felicitat i que explanades en llengua llatina i distribuïdes en capítols, seguint la varietat de la narració, formessin un còdex històric i cronològic en el qual fos teixida tota la serie de grans fets del dit Rei avi seu i Deu fos lloat pels llegidors en la seva reial destra i príncep gloriosíssim.....»*

Ço que segueix del text llatí no ofereix dificultat, i si ho hem transcrit en la nota és perquè ens donarà llum per la recta interpretació del passatge damunt traduït.

5. Les diferències de les dues traduccions, la del P. Villanueva i la que proposem, són de dues menes: les unes se refereixen a la puntuació i a la construcció de les paraules en l'oració; les altres se refereixen a la significació de les paraules. Advertim per endavant que així com quant a les primeres diferències admetem la possibilitat i la fidelitat gramatical d'ambdues traduccions, quant a les segones, en canvi, sostenim la falsetat de la traducció del P. Villanueva i la necessitat absoluta d'admetre la nostra.

Les diferències que tenen que veure amb la puntuació i relació entre'ls membres de l'oració són: a) La frase *pristinis temporibus* se refereix a la paraula *gesta*, no a la següent *veraci stilo... collecta*, com suposa el P. Villanueva. b) La frase *veraci stilo sed vulgari collecta* i la següent *ac in archivis domus regie ad perpetuam sue felicitatis memoriam reposita* se refereixen a la mateixa obra d'En Marsili, i no, com suposa el P. Villanueva, a una obra anterior.

Les diferències que es refereixen a la significació de les paraules són les següents: a) La frase *veraci stilo sed vulgari collecta* no ha significat mai *escrites en llengua veraç, però vulgar*, com vol el P. Villanueva. b) La frase *atque latino sermone diserta* no's pot traduir, com ho fa el P. Villanueva, amb la frase *traduïdes en llengua llatina*.

Queda un altre punt dubtós que engendra una altra diferència de traducció: és la paraula *gesta*. La traducció del P. Villanueva exigeix que faci referència a un *llibre de les gestes*; la nostra demana que sigui traduïda com participi neutre plural de *gerere*: *coses dutes a terme, accions*. La paraula *gesta, -ae* a més del sentit de «une chanson qui a pour sujet des faits historiques» (G. Paris: *La liter. franç. au moyen-âge*, p. 40) tenia també en llatí mig-eval el significat de *Historia de rebus gestis*, això és, *crònica, anuals*, etc., com se pot veure en Ducange. Així diu Eginhard en la *Vita Caroli magni*:

*Hanc prudens gestam noris tu scribere, lector,
Einhardum magni magnificum Caroli.*

Però en el Prefaci de Marsili *Gesta* regeix plural (*reducerentur, redderent*) i per això el significat que més li escau és el del participi neutre *gestum*, plural *gesta*, això és, *fets, empreses, accions portades a terme* ⁽¹⁾. Tampoc hi cap aquí el sentit de *raça, família* que aquest mot havia adquirit en temps de l'èpos carolingi. (V. Gautier, *Epopées françaises*, I, 250.)

6. Les raons en què pot fonamentar-se la nostra traducció són les següents.

Es veritat que no hi ha dificultat *teòricament* en traduir la frase amb la puntuació (no amb les paraules) del P. Villanueva, així: *que les gestes del seu avi col·leccionades en els temps antics en estil veraç però vulgar i custodides en els Arxius de la Casa Reial*, etc. En aquest cas aquestes paraules se referirien, doncs, a *una obra anterior custodida a l'Arxiu des d'antic*, però mai podria deduir-se'n que fós escrita en *llengua vulgar*, perquè mai s'hauria acudit a un escriptor mig-aval mitjanament familiarisat amb el llatí traduir el concepte i la paraula *llengua* per *stilus* ⁽²⁾, que mai ha tingut, que sapiguem, tal acepció en llatí mig-aval i el mateix Marsili, dues ratlles més avall, ens ho demostra usant la frase *latino sermone* pera significar *llengua llatina* ⁽³⁾. Provat, doncs, que *veraci stilo sed vulgari* significa no més que allò que materialment i directament se desprèn de les paraules, hauríem d'admetre a més que amb aquesta frase En Marsili no's refereix a cap obra o còdex anterior, sinó a la seva pròpia i mateixa obra i la prova concloent ens la donaria més avall el mateix Marsili quan, referint-se explícitament a la seva obra que està ara prologant, diu: *hoc opus agredior et quamvis rudi veraci tamen stilo percurro*, etc, frase enterament equivalent a la que estem discutint, *veraci stilo sed vulgari* i en les quals salta a la vista el paral·lelisme entre'ls adjectius *rudi* i *vulgari* contraposats a l'adjectiu *veraci*. Així, doncs, les dues locucions contindrien una mateixa confessió de modestia de l'autor respecte la seva obra. Ara bé; si la frase esmentada se refereix a la pròpia obra del Marsili, les frases següents *ac in archivis domus regie... reducerentur in medium*, també han de referir-se a la mateixa obra de l'autor i, per consegüent, cal de tota necessitat ordenar les clàusules tal com ressurt de la nostra traducció: *...apparuit ut gesta pristinis temporibus avi sui victoriosissimi reducerentur in medium collecta stilo veraci sed vulgari ac reposita in archivis domus regie ad memoriam perpetuam felicitatis sue*, etc. I si algú s'estranya del sentit

(1) Consultant els *Documents* publicats per el Sr. Rubió i Lluch se nota que la Crònica hi es nomenada amb els qualificatius: *liber actuum, liber gestorum, liber gestis, librum geste*, etc., mai amb el qualificatiu de *gesta* en plural.

(2) No neguem que aquesta paraula en llatí clàssic entre'ls seus innombrables sentits tenia també el de *llengua*: però aquest era raríssim (Cons. Diccion. *Georges*, i el den *Quicherat*) i el trobem isoladament en Horaci i St. Jeroni. Però en el llatí mig-aval pot assegurar-se que tal acepció no era coneguda i per convencer-se'n no hi ha més que consultar el *Ducange*, on no consta absolutament aquesta versió. La paraula general llatina que responia a *llengua* era en l'E. M. *sermo*.

(3) Consultant els *Documents* publicats pel Sr. Rubió i Lluch, se treu la convicció de què en el llatí d'aquell temps s'usaven altres expressions per significar *traduir* i *traducció* i *llengua vulgar*. Heusaquí triades a l'etzar expressions que s'usen en aquest sentit dintre aquells documents del mateix segle que M.: *translatant bibliam* (VII), *transferat de romancio in latinum* (LVIII), Id. (LIX), *translatari de latino in romansium* (LXXIV), *quendam bibliam quod est in ydiomate gallico mutari in ydioma nostrum* (IV), *item vibliam in romancio* (LXII), etc. No hi hem trobat mai les expressions *diserere* significat *traduir*, ni *stilus* significat *llengua*.

que resulta de la frase *fossin sotmeses a popularitat... estotjant-les en els arxius de la casa reial*, els farem present que en aquells segles en què no havia impresa, l'únic procediment per sotmetre a popularitat qualsevol fet històric o obra literaria, era escriure-la en un còdex i depositar-la en un arxiu on se'n poguessin treure les primeres còpies que escampessin el seu coneixement. Que el *veraci stilo sed vulgari* no indica cap llibre escrit anteriorment en llengua catalana, ho confirma també la frase que's troba dues línies més avall *atque latino sermone diserta*, que significa ni més ni menys que *explanades* (no traduïdes) *en llengua llatina*, la qual cosa corroboraria que aquestes gestes, a les quals se refereix En Marsili, no eren un llibre que havia de traduir, sinó simplement els fets que havia d'*explicar*, *desenrotllar* o *explicar* (diserere) en llengua llatina.

Però encara no s'han agotat els arguments a favor de la nostra interpretació. Diu Marsili en els passatges transcrits que semblà posat en raó al Rei Jaume II fer conèixer les gestes del seu avi Jaume I, *ancque* (els reialmes per ell conquerits) *el conservin perennement i feliçment en la memoria dels homes* (*Quamvis... eum... conservent perhenniter et foeliciter in memoria hominum*). Ara bé: ¿com se comprèn que En Marsili digués que per escriure la seva obra no és obstacle el fet de què el record de les gestes del gran Rei ha quedat solament en la memoria dels homes, si dues línies més avall havia de referir-se a una obra que perpetuava aquesta memoria? Si s'hagués volgut referir a una obra anterior sobre les gestes d'En Jaume I, amb la paraula *gesta*, hauria dit de segur, en comptes d'aquella frase, aquesta o altra per l'estil: *i ancque una obra hagi restat que ha perpetuat les seves gestes en la memoria dels homes, va semblar amb tot posat en raó*, etc. En Marsili, doncs, fa constar explícitament que abans de la seva obra les gestes del Rei havien quedat purament en la memoria dels homes, i que, malgrat restar així la memoria d'aquell assegurada, per ordres del Rei Jaume II, nét seu, emprèn la seva obra. I més avall se torna a queixar de què els escriptors i historiadors hagin sigut en les seves obres tan injustament breus i concisos en explicar les gestes de tan gran Rei, i esmenta el cas de la *Crònica d'Espanya* de Roderic, Arquebisbe de Toledo, i la seva queixa esclata finalment en la frase: *Cedat usquequaque pernicioosa oblivio mater erroris*. Ara bé: si algunes línies abans, com alguns pretenen, hagués fet constar que hi havia tota una crònica en vulgar sobre les gestes d'En Jaume I, ¿a què vindrien totes aquestes seves queixes emfàtiques sobre tant pernicios oblit? I més avall encara insisteix sobre la falta que fa una crònica sobre les gestes del Rei Jaume I quan diu: *Ut igitur avidus lectoris animus qui ad dictarum Cronicarum* (les de Roderic de Toledo) *locum legendo devenerit habeat unde suæ siti possit ad votum succurrere ego... hoc opus aggredior*. Si En Marsili mateix algunes línies més amunt hagués donat compte d'una crònica en vulgar on se contaven els fets gloriosos del Conqueridor, ell haguera sapigut que la set dels lectors despertada i no satisfeta per les deficients notícies que sobre D. Jaume donaven les Cròniques de D. Roderic de

Toledo, ja tenia on satisfer-se i no's comprendria que En Marsili s'exclamés amb tant èmfasi sobre la perentoria necessitat d'una altra crònica.

Una altra demostració de què Marsili no fa cap referencia a un còdex anterior en aquell passatge del seu Prefaci, ens la donaria la manca absoluta de referencies a aquest suposat còdex que's nota dintre'l text del comentari marsilià. Es indispensable naturalment conèixer amb tota integritat la obra llatina d'En Marsili per poder assegurar això d'una manera absoluta, però ni en els nombrosos fragments que se'n coneixen ni en els altres també nombrosíssims que personalment hem llegit hem sabut trobar la més lleu referencia al còdex de què, segons alguns volen, dona noticia en son prefaci. Aquest silenci és eloqüent, car altrament, havent ell declarat, com s'ha suposat, que té al davant un text més antic, el P. Marsili hauria procurat guanyar-se la confiança dels seus lectors apciant-se tot sovint en els passatges d'aquest còdex. Tots els que estan familiarisats amb les cròniques mig-evals més o menys fabuloses saben bé aquest *truc* tan socorregut, al qual acudien els autors per semblar verídics, de suposar una obra antiquíssima d'on prenien les noticias.

7. Segons aquesta nova traducció que ara proposem com a possible al costat de la del P. Villanueva, Marsili no faria esment de cap document anterior al seu escrit ⁽¹⁾. Però l'existencia d'aquests documents premarsilians essent de tot punt necessaria, com ho provarem per altres consideracions, resultaria que hauriem d'admetre la suposició un xic estranya de què En Marsili ment a conciencia al fer entendre en son Pròleg que ell escriu una *obra original* sobre les Gestes o fets d'En Jaume I. No sabem quin motiu hauria pogut tenir per amagar l'existencia i l'aprofitament d'aquests documents anteriors. Aquesta actitud no sols hauria resultat inútil sinó perjudicial per a un historiare o cronista, el qual el primer mèrit que desitja que sia reconegut a la seva obra és el de la veracitat i la llealtat. La dificultat que ara tenim per poder explicar satisfactoriament aquest silenci del cronista sobre documents que en realitat existien, és el que'ns mou a no defensar més que la *possibilitat*, però no la *necessitat* de la nostra traducció, malgrat les contradiccions que resulten d'admetre la tradicional.

8. L'existencia d'aquests documents premarsilians se basa en una evidencia innegable.

Es evident que 40 anys després de mort el rei Jaume I era impossible a ningú escriure l'original d'un llibre com els *Comentarios* d'En Marsili, constituït exclusivament per notes personals, per anècdotes viscudes del Rei Conqueridor. Tant el M. com el text vulgar avui conegut de la *Crònica*, indiquen d'una

(1) No sabem fins a quin punt mereix crèdit la noticia que porta Dormer en els *Progresos de la Historia en el reyno de Aragon*, Ed. 1680, p. 262. Diu així: «Fr. Pedro Marsilio... traduxo en latin por los años de 1313 la Cronica del Rey D. Jaime el Conquistador, segun lo advierte él mismo al fin del libro 4». Però com el fi del Llibre quart del M. manca en el ms., aquesta noticia es d'impossible comprovació.

manera evidentíssima que la obra fou escrita, si no pel Rei mateix, al menys per una persona que l'acompanyà en tots els passos que descriu i que fou testimoni presencial de tots els fets que allí es relaten. Sostenir que la *Crònica* de D. Jaume, la llatina o la vulgar, pot ser una obra feta sobre documents o sobre vagues tradicions orals arribades a l'autor quaranta anys després de la mort del Rei, és posar-se fóra de la realitat, és desconèixer l'esperit de la obra, és no entendre el català.

Aquest, en substància, és l'argument capdal que ja va exposar el P. Villanueva quan, parlant d'aquests còdexs primitius que ell troba consignats en el pròleg d'En Marsili, declara la necessitat ineludible d'admetre l'existència de documents contemporanis de D. Jaume (1).

9. Però encara es pot invocar un altre argument al nostre parer decisiu en favor de l'existència d'uns textos premarsilians sobre les gestes del Rei Jaume. Aquest argument són senzillament les paraules amb què En Muntaner en la seva *Crònica* es refereix a l'existència d'uns escrits sobre'ls fets de D. Jaume, paraules la trascendència de les quals no ha sigut posada, fins ara, en tot el relleu i significació que tenen. Diu En Muntaner: «E podets ho veure en lo *libre de les conquestes* que per lo senyor rey vostre pare se son feytes» (2). «En apres, per ço que cascu entena les grans gracies que Deu feu al Senyor en Jaume Darago en sa vida; que no ho vull comptar per ordre, e per ço men estich, com ya *sen son feys molts llibres de la sua vida e de les sues conquestes*» (3). «Segons que porets entendre *en lo libre quis feu de la preso de Mallorques*» (4). «...En lo *libre qui es feyt de la conquesta* (de Valencia) *ho trobarets*» (5).

Les deduccions que's poden fer de tots aquests passatges de la *Crònica* d'En Muntaner no poden ser més precioses pel nostre objecte. En ells En Muntaner se refereix a *diferents llibres* («molts llibres») sobre les conquestes del rei Jaume. Quin eren aquests llibres? Ell mateix ens ho diu: el «libre de la *preso de Mallorques*» i el «libre de la *conquesta de Valencia*» entre altres. Sent M. i la crònica en vulgar avui coneguda, cadascuna respectivament un sol *llibre* on estàn involucrades la part referent a la conquesta de Mallorca i la referent a la de Valencia i les altres (recordem les paraules del pròleg d'En Marsili *unum... redderent codicem*), se treu en rigorosa conseqüència que no eren ni M. ni la Crònica vulgar avui coneguda en totes ses versions els llibres a què es referia En Muntaner amb les paraules esmentades. Així doncs, existien en 1325-1330, època en què escrivia En Muntaner, a més del M. uns llibres separats o independents de la conquesta de Mallorca i de la conquesta de Valencia, entre altres, que no eren tampoc la crònica en vulgar que coneixem, en la qual les dues con-

(1) V. la nota 2 de la pl. 279.

(2) *Crònica*, cap. XXXVI.

(3) *Ibid.*, cap. VII.

(4) *Ibid.*, *ibid.*

(5) *Ibid.*, cap. IX.

questes, amb altres gestes del Conqueridor, formen *un sol llibre*. Des del moment, doncs, que no pot donar-se el M. com obra original, sinó copia o refundició d'altres ja existents, resulta finalment que aquests *llibres* esmentats per En Muntaner eren, amb la més gran probabilitat, els mateixos que havien servit de model als *Comentaris* d'En Marsili.

Existien, doncs, abans del M. documents sobre les gestes de D. Jaume que ell va aprofitar per a sa obra.

Una altra conseqüència se desprèn d'aquesta locució d'En Marsili *unum redderent codicem* relacionada amb els *llibres* esmentats per En Muntaner; i és que el P. i totes les altres versions de la *Crònica catalana* deuen la seva unitat, la seva forma *unius codicis*, amb l'ordre i la disposició de les matèries, a la obra d'En Marsili, el qual donà, segons propia confessió, la forma nova a la *Crònica* (*et per capitula iuxta conclusionum varietatem distincta unum ystorialem et cronicum redderent codicem*).

10. Ara bé: ¿aquest text o textos primitius eren redactats en llengua llatina o vulgar? Parlava allí el Rei en 1.ª o en 3.ª persona? Vetaquí unes qüestions que pels que sostenen ser el text vulgar avui conegut el model del qual fou traduïda la versió llatina de M. apareix com completament resolta, del moment que aquell text és redactat en vulgar i en ell parla el Rei en 1.ª persona.

Però nosaltres estimem precipitada i aventurada aquesta opinió, mentre no se'ns demostrï amb sòlides proves aquesta pretesa anterioritat i paternitat del text vulgar avui conegut respecte de la versió marsiliana.

Cenyint-nos a la qüestió de si aquests documents primitius eren redactats en llatí o en vulgar, ens inclinem a creure que ho eren en vulgar perquè encara que la frase del Pròleg d'En Marsili ja estudiada: *veraci stilo sed vulgari* no signifiqui *llengua vulgar anque veraç*, se dedueix que tals documents eren en vulgar del sol fet d'escriure En Marsili la seva crònica en llatí. Si haguessin sigut llatins els tals documents, no hauria fet constar aquest explícitament que «*explica els llibres de les gestes del rei Jaume en llengua llatina*» (*atque latino sermone diserta*), això en l'hipòtesi d'admetre com bona la traducció del P. Villanueva. A més d'això, les al·lusions que fa En Muntaner als textos premarsilians semblen indubtablement referir-se a una redacció catalana, com se dedueix pels títols que d'ells aporta.

LES CORRECCIONS DEL TEXT DE M.

11. Més difícil se presenta la qüestió quan se tracta de saber si en aquests còdexs primitius parlava el Rei en 1.ª o 3.ª persona. Ultimament M. Martin-Chabot ha vingut a refermar la hipòtesi dels defensors de la prioritat i paternitat del text vulgar avui conegut respecte a M. en l'article més amunt esmentat. Allí dona compte d'unes noves correccions que ha trobat en uns passatges de M.,

on uns verbs escrits en 1.ª persona en la primera redacció estàn corregits i substituïts pel mateix verb en 3.ª (1); aquestes correccions se vénen a afegir a les del mateix gènere anteriorment trobades per En Morel-Fatio (2).

Però no són aquestes correccions trobades per En Morel-Fatio i Martin-Chabot les úniques que ofereix el M. Recentment hem tingut la fortuna de trobar-ne dues més. Aquestes se troben, la primera en el L. I., cap. XIV, i l'altra en el L. I., cap. XV. Diu el text llatí en el primer d'aquests passatges «et intendebat quilibet ut ad consilium regis admitti deberet». En comptes de *regis*, l'escriba havia posat *nostrum* en el text, però és subpuntuat i substituït per la paraula *regis* posada al damunt. El passatge corresponent del text de Poblet diu (Edició Aguiló, p. 30, § 20): «E cascuns dels rics homens punyaven que fossen nostres priuats.»

La segona correcció se troba, com hem dit, en el L. I, cap. XV en aquest passatge: «Ffuerunt etiam missi G. Boy et P. Sancii de Martello ad domum regis.» En comptes de *regis*, l'escriba havia posat abans *nostram*, que és subpuntuat i substituït per *regis* escrit assobre. El text vulgar (§ 22, p. 38) en aquest passatge diu: «E enuiaren G. Boy e P. Sanç de Martell e uengrensen a nostra casa.»

12. Aquestes dues correccions abans desconegudes semblen de primer moment fer insostenible l'explicació purament hipotètica que's podria proposar per solucionar les dificultats nascudes de les altres correccions d'aquest gènere trobades per En Morel-Fatio i En Martin-Chabot. Aquests *domum nostram* i *consilium nostrum* que En Marsili, en un moment de distracció, va copiar del model en vulgar que tenia al seu davant, són expressions que solament se podrien atribuir a la redacció rigorosament personal del Rei, tenint-se d'abandonar en aquests casos i per consegüent també en els altres similars, la hipòtesi de la redacció d'aquests passatges per un privat o familiar del Rei En Jaume. En la desorientació en què'ns posen aquests passatges corregits del M. no sabríem deduir conseqüències que jutjaríem precipitades i exagerades, com la de sostenir, per exemple, que la redacció primitiva de tota la *Crònica* era en 1.ª persona. An aquest propòsit sols tenim de fer observar una cosa: i és que les correccions de 1.ª persona en 3.ª fins ara trobades en el M., se troben totes dintre un espai reduït del còdex marsilià que va del capítol XIV al cap. XVI del Lib. I, escampades en el text de 3 folis, el 9, 10 i 11. En moltíssims passatges de les altres parts i capítols del Marsili que hem llegit detingudament per a nostre present estudi no hem trobat absolutament correccions d'aquesta mena. Podríem deduir d'això que el Rei Jaume sols va escriure personalment la 1.ª part de

(1) Diu Martin-Chabot: «Aux deux corrections indiquées par M. Morel-Fatio: *audivit rex missam* au lieu de *audivimus missam...* et *qui uidebantur esse cum rege*, au lieu de l'expression *esse nobiscum...* nous ajoutons les remarques suivantes: le manuscrit de Marsili au chap. XVI (folio 11) portait: *et vidimus ipsum P. Aonesii cum .XX. militibus...* *Vidimus* a été corrigé en *vidit*, le mot *rex* ajouté... Quelques lignes plus bas... Marsili... a traduit d'abord... *nos venimus*, et a corrigé en exponctuant *nos* et *...mus* et en inscrivant au-dessus *rex* et *...t.*, en *rex venit*».

(2) *Rivista di Filologia Romanza*, t. I, p. 127.

la seva *Crònica*, que ve a constituir com una mena de llibre de Memories de la seva infantesa?

Per a sortir al pas d'una vegada a tots els arguments que Martin-Chabot treu d'aquestes correccions a favor de la prioritat del P. respecte al M., hem de declarar que la única cosa que proven rigorosament és que *en alguns passatges* tenia Marsili al seu davant *un text o textos vulgars anteriors* (que no havien de ser precisament la *Crònica* en sa actual unitat) en què el Rei parlava en 1.ª persona, textos que podien molt ben ser en cada cas un d'aquells llibres deslligats i independents sobre les Gestes de D. Jaume a què's referí Muntaner en la seva *Crònica* (vegi's més amunt) i dels quals hem deduït que En Marsili tragué el seu *Comentari* en forma d'un sol còdex històric i cronològic (*unum ystorialem et cronicum redderent codicem*).

ERRADES DE REDACCIÓ EN P.

13. Ço que Martin-Chabot ha provat plenament, no és que la versió catalana de la *Crònica* que'ns dóna P. sigui anterior o el model de M., sinó que M. traduïa o tenia al davant un text que s'acordava amb la versió catalana de la *Crònica* en fer enraonar al rei en 1.ª persona. Per la nostra banda, aportarem en aquest treball arguments més que suficients pera provar que aquesta originalitat i paternitat de cap de les maneres se poden atribuir al P. ni a les altres versions en vulgar, respecte al M., restant com a única solució del problema l'admetre que el M. i el P., o bé són dues branques independents d'un mateix tronc primitiu avui perdut, lligats potser amb alguna relació secundària entre ells, o bé que el P. representa una versió molt corrompuda d'una antiga traducció en vulgar del M. Efectivament, trobem en el P. una serie interminable de contradiccions, fosquetats, confusions, manques de sentit, absolutament impropies d'un text original, amb la circumstància que en la majoria dels casos s'aclareixen solament amb l'ajuda de la confrontació del text català amb el M. Aquest, en efecte, és d'una claretat meridiana que contrasta amb la terbolesa i foscor característica de bon nombre de passatges de la redacció de P.; i, per consegüent, hem de declarar al M. molt més acostat a les fonts originals de la nostra *Crònica* que el P.

Hem reunit tota una llarga serie d'aquestes anomalies trobades en P. i les classificarem paral·lelament i amb una certa correspondència amb les trobades per En Martin Chabot en el M.

a) *Errades d'aplicació en l'us de 1.ª i 3.ª persona*

14. No sabríem deduir conseqüències massa generals de les correccions trobades en M. des del moment que les mateixes errades, que esmenen aquestes

correccions, en l'us de 1.ª i 3.ª persona les trobem també en P. Efectivament, el P. posa en diferents passatges en 3.ª persona allò que seguint el relat personal del Rei hauria d'estar en 1.ª persona. Correccions amb lletres sobreposades en el mateix P. equivalents a les que's troben en el M. no se'n hi troben, senzillament perquè aquest còdex de P., essent de gran luxe, corregeix les errades raspant el pergami i escrivint la correcció sobre'l rasp, la qual cosa fa impossible saber què deia la primera redacció, al contrari del còdex on el M. se conserva, que és un simple borrador.

I en altres passatges se podria deduir que el redactor del P. tenia al davant el M. o una traducció d'aquest, perquè posa equivocadament en 1.ª persona verbs que dintre'l mateix relat directe del Rei han d'estar en 3.ª, la qual cosa podria explicar-se per la inversió constant que feia dels temps del verb de 3.ª en 1.ª persona que va aplicar per hàbit a llocs indeguts.

Per facilitar la comparació posarem l'un davant l'altre els passatges del P. i del M., en tots els exemples que esmentarem (1):

P.	M.
[1] P. 34, § 21	L. I, c. XIV
E si no fos lo conduyt que <i>treyem</i> de la ost ab conseyl dels aragoneses qui eren ab nos quil[s] dauen que menjar ab los diners dels aragoneses... [e] los catalans qui trayen que menjar de Barchinona, no haurien que menjar a .III. dies.	Et cum intus non <i>haberent</i> escas ad tres dies quando Rex uenit super eos, Aragonenses qui erant exterius pretio <i>dabant</i> eis necessaria et catalani <i>aportabant</i> eis de Barchinone quidquid eis necessarium uidebatur.
[2] P. 52, § 30	L. I, c. XVIII
Be ns era semblant que <i>farlem</i> ço que nos uolriem, pus tan bens acuylien.	(Parla el Rei): Credimus quod probi homines <i>facient</i> ... quod bene promittunt quia nos bene ut conspiciatis receperunt.
[3] P. 52, § 30	L. I, c. XVIII
E que <i>farlem</i> a nostra uoluntat.	Et quod bono animo et fidelite sue <i>subiicerent</i> uoluntati (del rei).
[4] P. 232, § 185	L. II, c. XVII
Uench lo Maestres del Temple a Exiuert, el Mestre del Espital a Ceruera, perço com nostre pare e nostre auí les lus hauen donades que fossen d'aquels ordens. E sempre dixeren als sarrains de dits lochs que pus nos huiem Paniscola <i>quels rendessem</i> los castels damunt dits.	Venit igitur magister templi apud xiuertum et magister hospitalis apud cervariam que donationes habebant a regibus ildefonso et petro et dixerunt prelatoribus dictorum locorum quod <i>redderent se eis</i> .

(1) Les observacions que fem a P. valen també per a l'edició de Valencia. Quan les dues versions divergeixin, ho farem constar explícitament. Advertim que aquests passatges que aquí esmentem son solament una minoria entre'ls molts en que's cometen errades semblants.

A més de les errades d'aplicació en l'us de 1.ª i 3.ª persona que esmentem en aquest apartat a), vègin-se les de la mateixa mena que hi ha en els passatges de P. citats en els apartats b) i d).

[5]

P. 264, § 221

L. II, c. XXV

E quan fom prop de muruedre dixem si passariem per la collada que es sobre'l castell de muruedre e es prop del castell be .II. treyt (1) de balesta e no plus e dixeren los altres que meylor seria que *passassen* (2) per la ual de Segon. E dix .I. caualler de qui nons membra l nom que passassem per la collada que ans seriem passats que els *fossen* regoneguts.

Cumque peruenissent iuxta murum veterem fuit collatio inter eos utrum transeundum esset per collem qui castro muriueteris superminet et prope castrum est ad duos jactus balliste, aut per vallem de Segon ut pluribus videbatur. Quidam autem miles dixit quod melius esset per collem transire quia antea transivissent quod *aduersari cognovissent*.

OBSERVACIONS. — [1] Compta el rei que havent assetjat el castell de Muncada per a castigar en G. de Muncada per els torts que aquest havia fet a don Sancho, comte del Rosselló, després de tres mesos hagué d'aixecar el setge perquè'ls assetjats s'entenien amb els aragonesos i els catalans de la ost del rei que'ls passaven queviures (*conduyt*). Així, doncs, son els de dintre del castell els que treyen «lo conduyt», i el passatge s'aclareix corretgint el *treyem* per *treyen* d'acord ab el M. Noti's també aquí l'inversió dels termes de la clàusula en el P. respecte a M., fet que amb gran freqüència trobarem en altres passatges.

[2] Aquí es podria afirmar també que la costum constant de l'escriba del text català d'anar transformant terceres persones en primeres ha tingut la culpa d'aquesta equivocació. Es evident que perquè la frase tingui sentit i il·lació amb tot el relat anterior (vegi's § 30, edició Aguiló) hauria de dir: *Bens era semblant que farien ço que nos uolriem pus tan be ens acuylien* (els ciutadans d'Osca).

[3] El passatge compta que havent-se rebel·lat les ciutats d'Aragó, els d'Osca envien missatge al Rei pregant-li que anés a aquesta ciutat, que estaven disposats a sotmetre's a la seva voluntat. Així, doncs, hauria de dir: *e que farien* (els d'Osca) *a nostra voluntat*. Una altra relliscada deguda a la idea fixa de convertir les terceres persones en primeres? (3).

[4] Es evident que havia de dir *quels rendessen los castels*, puix són els moros d'Exivert i Peniscola els que han de rendir aquests castells a la demanda dels mestres del Temple i de l'Espital. Aquí es podria també dir que el redactor del text català, de tant avesat que estava a convertir moltes de les terceres persones de verbs del seu model en primeres persones, aquí, distret, feu la conversió indegudament.

[5] En primer lloc, en aquest passatge hi ha la contradicció de què en el text català comença parlant en 1.ª persona del plural (*dixem, passariem*) i passa

(1) No *treyts* com transcriu l'Aguiló.

(2) No *passassem* com erradament transcriu l'Aguiló.

(3) Encara que no té la importància de les errades anteriorment estudiades, volém encara consignar aquesta:

P. 48, § 28

E sobre aço *enuiaren* per en G. de Muncada

L. I, cap. XVII

Et *misit* Rex per G. de Mon...

La 3.ª pers. s'ha de convertir en 1.ª en el text de Poblet, *Enuiarem* tal com se troba en el text de l'edició de Valencia.

sense cap motiu a 3.ª del plural (*meylor seria que passassen*). La confrontació d'aquest fragment amb el Marsili no dóna resultat perquè aquest és escrit aquí en forma impersonal (*transeundum esset*). De totes maneres, tenim una 3.ª en comptes de 1.ª persona. Però resultat i positiu el dóna la comparació de la darrera frase en ambdós textos. En el text vulgar la frase final no té sentit. Se diu allí que un cavaller és del parer que passin pel coll mal que estigui tant prop del castell de Murvedre ocupat pels moros, perquè *haurien passat ans que els moros els haguessin regonegut*. Aquest és el sentit que expressa fidelment el Marsili: *antea transiuisent quod aduersari cognouissent*. Així és que el text vulgar escrit en 1.ª persona hauria de dir: *que ans seriem passats que els fossem regoneguts* (o en cas de referir-se als moros: *que ans seriem passats que els nos regoneguessen*). En comptes d'això, diu sense cap sentit: *que els fossen regoneguts*. Es que el redactor del text català, per distracció, conservà la 3.ª persona de l'original?

b) *Confusió entre l'estil directe i l'indirecte*

15. Entre'ls passatges del P. que En Martin-Chabot esmenta per provar l'anterioritat d'aquest sobre'l M., hi ha el que's troba en el fol. 82 corresponent a la plana 476 de l'edició de P. (M. Chabot, op. cit., p. 96) en què el M., després d'un discurs en estil directe del Rei En Jaume, al reprendre la narració segueix equivocadament parlant en 1.ª persona distret segurament amb el text català que així li ofería. Doncs bé, anomalies per l'estil d'aquesta n'hem trobades en el text català de P. En el passatge que a continuació transcrivim, ademés d'haver-hi deixat distretament verbs i pronoms en 3.ª persona en comptes de 1.ª, se veu com l'escriba del text català esmentat comença posant les paraules dites pel Rei en estil indirecte i després, sense advertir-ho, passa a l'estil directe com si seguís la versió d'un text que l'hagués fet equivocar (text que no ha de ser precisament el M.)

P.

p. 187, § 138

(1) e aqui dix nos que li plahia molt per dues coses la -i- per la sua uista e l'altra que l'hauiem gran desig de ueer (2) E quan haguem estat -1^a- peça en aquest solas dixemli que el nos hauia enuiat missatge e quens uolia ueer per nostre pro e per nostra honor la qual cosa creyem pus el nos ho enuiaua a dir (3) E iassia que la paraula del missatge fos bona e a plaer de nos tan solament pus uos nos enuiassets missatge que nos uos uissem uenriem uos ueer [e] esta nuyt mes es uestre E al mati uenrem aqui e uos porets parlar ab nos aqueles paraules que us plaura E el respos nos que parlarie ab nos del maior be que encara nons hauia parlat nuyt hom,

M.

L. III, FOL. 159^a

*De vocatione Regis facta
per Regem Navarrae.*

(1) Re gratiatus est Regi Rex Navarrae per visitationem huiusmodi et letitiam magnam pertendit. (2) Quesiuit igitur Rex causam suae invitationis ad mutuam visionem, et petiit sibi exponi illam tantam gratiam et amorem. (3) Cras ait ille loquemur vobis de maiori bono quod unquam fuerit vobis propositum per quemcumque.

El text català, com se veu, és molt amplificat i aquest passatge destrueix la opinió dels que afirmen ser el M. una amplificació retòrica del text vulgar; però en substància el text català diu el mateix que amb gran concisió i superior claretat diu el M. En efecte, el contingut de l'entrevista entre'ls dos Reis se redueix a tres parts essencials: 1) El Rei de Navarra reingracià al Rei Jaume la visita i mostra per ella gran alegria. 2) El Rei Jaume demana al de Navarra la causa perquè l'ha invitat i el motiu de tanta alegria. 3) El Rei de Navarra respònd al Rei Jaume que l'endemà li parlarà de coses tan bones per ell com mai les hagi sentides. Un cop hem destriat ara els membres essencials i l'encadenament lògic del diàleg dels dos Reis relatat pels dos textos, fixem-nos en els detalls. En la 1.ª part comencem per trobar en el text català un pronom possessiu (*sua*) de 3.ª en comptes de 1.ª i un verb en 1.ª persona en comptes de 3.ª, com correspondria al text català. La frase sembla que hauria de ser: *dix nos que li plahia molt per .II. coses la .I. per la [nostra] (no sua) uista e l'altra que [el havia] (no l'hauiem) gran desig de ueer [nos]*. Aquest és el sentit lògic i aquest el trobem sens falta en M., que diu: *Regratiatus est Regi Rex Navarre per visitationem hujusmodi, etc.*

La clau per explicar el contrassentit del P. ens la dóna la variant de l'edició de València que entre les expressions *li plahia molt* i *per dues coses*, inclou la clàusula següent que, lligada amb aquestes, diu així: *dixnos que li plahia molt] la nostra uenguda, e que no era stat tan alegre negun temps que a ell membras. E nos responemli quens pleya molt [per dues coses, etc.* Lo que li passà a l'escriba del P. se veu ben clar. El primer *plahia molt* en un moment de distracció el va pendre pel segón *plahia molt*, que anava seguit pels mots *per dues coses, etc.* I així va seguir copiant el manuscrit menjant-se tota la clàusula anterior, en què precisament pren la paraula l'altre dels dos interlocutors i és per això que fa dir al primer ço que corresponia fer dir al segón, originant-se el desgavell que hem vist.

Això és d'un resultat importantíssim per a la nostra investigació. Aquest lapsus de l'escriba de P. prova que copiava un model català i no llatí. El mateix lapsus va cometre l'escriba del P. en altre passatge com veurem més endavant. (V. Nota 1 a la *Confrontació*, p. 303.) No és aquesta la única prova que tenim de la lleugeresa i distracció amb què l'escriba del P. va fer la seva copia. D'altres en trobarem més endavant. Recollim de passada la conseqüència que d'aquesta observació se pot treure; i és que el model que tant mal copiava i que tant alterava l'escriba del P. deuria ser en molts altres passatges, a més d'aquest, concordant amb la millor versió de la *Crònica* representada per l'edició de València que està entroncada amb la família dels manuscrits senyalats per Massó Torrents per A, B, C, D, E (1).

(1) *Historiografia*, p. 34.

En el passatge (2) no s'entén el paragraf que comença *E quan haguem estat*, etc. si no es confronta amb el M. quan diu *Quesiuit igitur Rex causam*. Aquest passatge del M. ens revela que el Rei Jaume demanà (quesiuit) al de Navarra el perquè (causam) de la seva invitació a una mutua entrevista: i el passatge sonaria en l'estil següent: *dixemli [per quina causa] el nos havia enviat missatge*.

I a ratlla seguida segurament venia la frase: *e ell* (el Rey de Navarra) *nos dix*, o *nos respos* que l'escriba va passar per alt, car no té sentit que el Rei Jaume mateix digui al de Navarra que «aquest el volia veure pel seu (de D. Jaume) propi honor». La redacció legítima d'aquest passatge sonaria així en substància *E dixemli [per quina causa] el nos havia enviat missatge e [el nos respos] quens volia ueer per nostre pro e per nostra honor*, etc., afegint amb la resposta del Rei de Navarra una clàusula que no consta en el M. on aquest lloc és ocupat per l'altre frase *Petiit sibi exponi*, etc. referint-se al Rei Jaume i no al de Navarra.

Més avall en la part (3) el redactor del text vulgar trabuca les persones i fa una horrible confusió. En el paragraf que comença *E iassia que la paraula del missatge fos bona*, és el Rey Jaume com sempre qui segueix parlant, però aquí dexa l'estil indirecte del paragraf anterior (*dixemli que...*) i passa sense cap indicació al estil directe (*pus uos nos enviassets missatge...*): a més posa equivocadament les paraules: *uenriem uos ueer esta nuyt: mes es vespre. E al mati venrem aqui e vos porets parlar ab nos aqueles paraules que us plaura* en boca del Rei Jaume, paraules que amb tota lògica i segons rectament posa M. les diu el Rei de Navarra: *Cras ait ille loquemur vobis de maiori bono quod unquam fuerit vobis propositum per quemcumque*, frase que reproduïx el P. (repetint els mateixos conceptes anteriors) en boca del Rei de Navarra treient el *cras* (*E el respos nos que parlarie ab nos del major be que encara nons havia parlat nuyt hom.*) El desig que l'entrevista fos a l'endemà i no aquell vespre l'havia de expressar el Rei de Navarra no sols per raó de la seva malaltia que'l tenia reclòs a casa seva (com ja fa constar abans el P.) sinó per raó de la més elemental cortesia que impedia de tot punt que'l Rei Jaume disposés de les hores de les entrevistes trobant-se en una cort estrangera.

Se tracta doncs de la mala intel·ligència d'un passatge d'un altre text. És aquest el M.? No'ns atrevim a dir tant, perquè'l M. és d'una claretat absoluta en aquest punt.

La conclusió que més probablement sembla deduir-se d'aquesta comparació i de les altres és que en el text català tenim una corrupció d'un altre text molt antic, corrupció que deu haver tingut lloc al través d'una serie llarga de còpies que han anat alterant el text successivament. Així es conciliaria perfectament amb l'antiquitat que rigorosament indiquen formes com *nuyt*, *feyt*, *veser* i altres que es impossible que fossin escrites a meitat del segle XIV.

16. Una altra anomalia anàloga a la confusió entre l'estil directe amb l'indirecte de P. la trobem en el § 48 de l'edició Aguiló, en el discurs del Rei en les corts reunides per ell per tractar de la conquesta de Mallorca.

Diu el paragraf esmentat on el Rei fa el discurs:

P.

§ 48, f. 79

Certa cosa es que l nostre naximent se feu per uirtut de Deu, car nos uolien be nostre pare ni nostra mare e si fo uolentat de Deu que nasquem en aquest mon: e quan uos nos dixessem les condicions ni les maraueyles que foren al nostre naxement grans serian, mas lexarnosem perço car al començament del libre se demostra.

M.

LIB. II, CAP. III

Certum est quod aduentus noster in hunc mundum et corporalis natiuitas a dei dono specialissimo fuisse concessum dinoscitur quod Rege patre nostro suam consortem Reginam habente odio per magnam humanam sed adeo inspiratam astuciam fuissemus generatus. Signa etiam et presagia plurima... de celo... natiuitatis nostre tempore euenerant per que hoc quod diximus de dono dei confirmari uidetur.

Aquesta clàusula final del P. és un contrassentit. El redactor oblida que està el Rei parlant a les Corts i distret sense que interrompi el discurs li fa fer una referencia al *llibre*, com si els assistents a les Corts fossin ja informats del llibre que el Rei havia d'escriure molts anys després de celebrades aquelles. Aquest contrassentit en la redacció no existeix en M.

En aquest cas, doncs, hem d'admetre també la impossibilitat de considerar el P. com a un text original ni tan sols pròxim a les fonts; sinó un text sumament corromput en comparació del qual el M. representa una versió més pura i més acostada al model original desconegut. Com se podria explicar el contrassentit en què va incórrer el redactor de P.? Aquesta incongruència sols pot ser fruit de la errada interpretació que un copista distret donà al passatge corresponent de son model. I aquesta tant absurda interpretació sols s'explcaria en el cas de ser escrit en llatí un dels models de l'escriba de P. o del ms. en vulgar que copiava. Efectivament: creiem que el text de M. en aquest precís passatge ens dona la clau de la distracció que va fer cometre l'absurda errada al copista de P. o al d'aquell ms. que copiava. Després de referir-se als presagis o meravelles que acompanyaren la naixença del Rei, diu M. *per que hoc quid diximus de dono dei confirmari uidetur*. I en efecte, algunes ratlles més amunt ho ha dit això del «donum Dei». Però el copista de P. o el del seu model que seguia molt distretament (encara'n veurem més proves) el llatí de M. no s'en va recordar d'aquest *dò* o *uoluntat de Deu* que havia escrit poc abans; i interpretà la frase *hoc quod diximus* del M. com una referencia al principi del llibre on efectivament se fa referencia a les mateixes meravelles.

c) *Detalls de M. que no's troben en P.*

17. Diu Martin-Chabot: «Puisque l'on ne trouve pas dans le texte latin certaines particularités que Marsili n'a pas jugées dignes de figurer dans sa chronique et que contient le texte catalan il y a là un argument en faveur de l'antériorité du texte catalan.» Això no és en sí cap argument, puix molt bé hauria pogut afegir el traductor o refundidor de la *Crònica* llatina en vulgar molts detalls que no trobava en aquesta. Però, a més, l'argument cau per la seva base si considerem que la mateixa afirmació cap fer-la a la inversa: això és, se troben en el M. detalls que no's troben en el text català. Ocupats en un estudi sobre la llegenda de la concepció i naixensa de D. Jaume, hem tingut ocasió d'examinar els capítols del M. referents a aquest punt. I vegi's el resultat. Tots els detalls i les particularitats que's troben en M. i no's troben en canvi en P. son transcrits en cursiva. Posem entre claudators ço que és mera amplificació del P. sense aduir nous fets.

P.

§ 5, P. 12

Nostre pare lo Rey en .P. no uolia uester nostra mare la Reyna

e endeuench se que una uegada lo Rey nostre pare fo en Lates e la Reyna nostra mare fo en Mirauals. E uench al Rey .I. rich hom per nom en .G. Dalcala e pregal tant que l feu uenir a Mirauals on era la Reyna nostra mare

e aquela nuyt que abdos foren a Mirauals uolch nostre Senyor que nos fossem engenrats

E quan la Reyna nostra mare se senti prenys entrassen a Montpesler,

e aquí uolch nostre Senyor que fos lo nostre naximent en casa d'aquels de Tornamira la uespra de nostra dona sancta Maria Candalera

M.

L. I, c. III

Processu temporis *odiuit* Rex Petrus suam consortem reginam dominam Mariam nec inter eos adueniebant coniugalia solacia *nec etiam aliquo Rex inclinari poterat ut eam saltem personaliter uisitaret. Dolebant nimirum super hoc utriusque partis vassalli bonitati..... intendentes..... et alius ingemiscientes quod non erat Regi proles ex domina unde timebant nec inimico quod post uocant..... ad dominum diuisio fieret uassallorum.* Ffactum est itaque non sine dono diuine prouidencie quod Rex perfuit in Lates *villa iuxta montempessulanum* et Regina in miraualle. *Sciens autem quidam nobilis G. de alcalá nomine Reginam esse..... cautelose induxit Regem ut ad mirauallem accederet quod et fecit.* [Non potuit impedire humani generis inimicus toto suo malignitatis spiritu quin Rex Petrus Reginam non adiret] illa nocte et speciali dei dono concepit [uidens autem Reginam se concepisse se totam et fetum cotidianis precibus domino comendabat illam uirginem inuocans qui supernaturalem filium dei conceperat in cuius honorem ipsa etiam Maria uocabatur, ut dei et iesuchristi filii sui oculus ad conceptum inclinaret patronum et intermedium lacrimis adiurgens sanctum firminum.]. Ipsa autem Regina post conceptum statim ad montempessulanum accessit [ibique eius partum cum instanti desiderio expectabat. Cumque Regine est tempus pariendi] peperit filium in domo illorum de tornamira in nocte purificationis sacratissime uirginis [necnon enim uoluit Regina celi quod die qua debebat filium dei in templo

E nostra mare sempre que nos fom nats enuians a sancta Maria, e portaren nos en los braces.

patri dei..... serua deuota Regina Maria esset sine gaudio prolis optate] Natum itaque puerum deuotissima mater misit *per manus militum* ad ecclessiam beate virginis *de tabulis*.

Ve ara en els dos textos, comptat amb els mateixos detalls, el fet d'entonar els capellans el *Te Deum* i el *Benedictus* en el moment d'entrar l'infant en les esglésies i la singular manera com fou imposat al nou nat el nom Jaume.

L'edició de València en aquest passatge presenta variants sense importància.

Més avall afirma categòricament M. Chabot: «On ne rencontre pas non plus dans Marsili (l. I, chapitre III) le petit fait que raconte le *Libre dels feyts* (Aguiló, p. 13) ainsi: «E aenant nos jaen en lo breçol, tiraren per una trapa sobre nos .j. cantal e caech prop del breçol: mas nostre Senyor nos volgue estorçre que no morissem.» Si M. Chabot hagués seguit llegint el M. i après del capítol III del L. I que ell cita, hagués emprès la lectura del capítol IV del mateix Libre que porta el títol «De veridica expositione presagiorum que pronunciata fuit in hujus principis natiuitate», haguera trobat el mateix fet del *cantal* que *tiraren prop del breçol* al rei infant, contat en el M. amb aquestes paraules:

«... Cum itaque tot constarant signa in admirationem duci poterant intuentes et vere dicere. Quis putas puer iste est et enim manus domini erat cum illo. Vere etenim eum fecerat manus domini eum eduxerat sed et miraculose protexit quia per successionem dierum puero jacobus in cunabulis quiescente per aper-turam palacii lapis grandissimus cecidit. Utinam de parietis structura interrup-tus et non cum excogitata malicia humana emissus qui dei uoluntate non cecidit super puerum nec nocumentum intulit cum per dispositionem loci ibi deberet cadere ubi puerum vita privaret.

L'argument que senta Martín-Chabot sobre'ls detalls de P. que no consten en el M., ell mateix s'encarrega de desfer-lo i de reduir-lo a no res quan, en la pl. 98, confessa que en dos passatges posa el M. detalls molt interessants no portats per el P., com són la situació de Lates ⁽¹⁾ i les notícies geogràfiques sobre Mallorca ⁽²⁾.

d) *Manca de sentit lògic i gramatical en certs passatges de P.*

18. Fóra interminable aquest treball si ens proposéssim consignar totes les contradiccions, manques de sentit, passatges inintel·ligibles que hem trobat en les nostres lectures del P. i que'ns han aclarit sempre els passatges

(1) *Crònica de Jaume I* (Ed. Biblioteca Catalana), p. 12, i *Crònica de Marsili*, L. I, cap. III.

(2) *Crònica de Jaume I* (Ed. Biblioteca Catalana), p. 77-78, i *Crònica de Marsili*, L. II, caps. I i II.

corresponents del M. Per acabar, consignarem dos d'aquests passatges de P. tarats de contrassentit, que no permeten pendre'l com la font original de la *Crònica*.

P.

P. 22, § 22

E puyt quan uench al mayti anam hoir la Missa a la Esglea major Dalago, e sus en la turna hon cantauen los clergues fo aqui don Ferrando, e don G. de Muntcada, e don Pero Ahones, e don Pero Fferrandes Daçagra e don Nuno *quis pensauen que fos de la nostra partida*, mas empero tots eren uns.

M.

L. I, CAP. XV

Mane factu audiuit rex missam in ecclesia majori de alagone et fuerunt in ambone cum clericis cantantibus Ffernandus, G. de Montecatenno, p. aonesii, p. Ffernandes et nunio *qui uidebantur esse cum rege sed corda et manus cum illis erant*.

Impossible de saber a què es refereix la frase en cursiva del P. amb la seva bàrbara manca de concordancia i de sentit. Solament és confrontant aquest passatge amb el corresponent de M. com podrem aclarir l'enigma d'aquesta clàusula sense sentit gramatical. Per la millor intel·ligencia del passatge s'ha d'advertir que aquest tracta de l'entrada sobtada que les companyies de don Ferràn, oncle d'En Jaume I, d'En Guillem de Moncada i d'En Pere Ahones varen fer en el poble d'Alagó mentre hi era el rei Jaume. Pere Ferrandiç d'Açagra i D. Nunyo eren amb el rei i, per comanda d'aquest, havien de guardar les portes; però mancant a llur obligació deixaren passar a les companyies esmentades dintre'l poble contra les ordres expresses del Rei. Per això Marsili, al contar que oiren missa de bon matí el Rei i tots els cavallers esmentats, quan nomena Pere Ferrandiç i D. Nuno, els porters infidels que havien deixat entrar l'estol de cavallers, afegeix a continuació «qui videbantur esse cum rege sed corda et manus cum illis erant», això és, «que semblava que fossin del partit del Rei, mes en realitat eren tot hu amb aquells altres». Compari's aquesta frase del M. amb la corresponent del P. i es veu ben clar que aquesta «qui es pensaven que fos de la nostra partida» té tot l'aire més aviat, en la seva manca absoluta de sentit, d'una falsa i massa literal traducció de la per altra banda no gaire correcta frase «videbantur esse cum rege» del M., en la qual «videbantur» té més aviat un sentit impersonal, això és, «semblava», y no significa «que's pensauen», com diu el P. I lo més notable del cas és que aquest passatge del M. és un dels que porten dues d'aquelles correccions més amunt esmentades (*audivit per audivimus, esse cum rege per esse nobiscum*). De manera que, per una banda queda provat que abans del M. hi havia un text escrit en 1.ª persona que no havia de ser precisament la versió del P., mentres per altra sembla com si el P. a més del seu model català ignorat, hagués tingut al seu davant el M.

19. En el passatge del P. corresponent al § 47 de l'edició de la Biblioteca

Catalana, hi ha una greu contradicció. En P. Martell⁽¹⁾ convida el Rei i tots els nobles qui amb aquell eren. Quan ja el banquet és a les acaballes, el Rei demana notícies sobre Mallorca. «E dixem: Quiyna terra era Maylorques ni quant te son Regne?» I els nobles ho demanen de part del Rei a En P. Martell. Es de suposar que el Rei, des del moment que ho demana, té interès de saber-ho i resta al banquet per saber la resposta. Doncs, no senyor: el Rei qui ha fet la demanda resulta o bé que és sord i no s'ha enterat de les precises informacions amb què En Martell ha satisfet la seva pregunta, o bé que, havent acabat de fer la pregunta, se n'es anat inexplicablement sense esperar la resposta. En efecte, els nobles tenen d'anar a trobar el Rei i repetir-li les paraules que En P. Martell acaba de pronunciar davant d'ell mateix (? !). «E quant aguem menjat (se refereix al *banquet* o a un altre *menjar*?) uengren denant nos e dixeren: Senyor nos hauem demanat an P. Martel de ço que creem que a uos plaura, duna yla que ha nom Maylorques.» ¿Còm s'explica? ¿No ha sigut, com abans hem vist, el Rei mateix qui havia demanat noves sobre aquesta illa? (*Dixem: Quiyna terra era Maylorques?*) Doncs, així ¿quina novetat era per ell ço que li podien explicar els nobles? Com se veu, en aquest passatge el text de P. ha de ser profundament alterat i corromput per caure en tant grolleres contradiccions i contrassentits.

En el M.⁽²⁾, com de costum, tot és exposat d'una manera lògica i clara. En Martell convida el Rei i els nobles. El Rei no fa cap pregunta sobre «Maylorques». A petició dels nobles, no del rei, En Martell fa la seva llarga relació de les illes Balears i s'hi deixa suposar que quan això passa el Rei se n'es anat, car la conversa s'entaula a les acaballes del banquet (*jam fine apropinquante*). I ho acaba de confirmar que en el cap. II diu que alguns dels nobles *secum colloquio habito omnes simul eadem die venerunt ad Regem*. I llavors li exposaren tot allò que ells i no el Rei havien sentit de llavis d'En Martell. El text vulgar, en canvi, posa la pregunta en llavis del rei, resultant l'absurde esmentat més amunt que el Rei ha de ser després enterat pels nobles d'allò mateix que ell ha demanat i s'ha de suposar que ha estat sentint.

L'explicació d'aquesta tant gran alteració del P. se pot trobar en la nostra opinió en el desig que va tenir el seu redactor o, si es vol, el del seu model o original català més antic, d'atribuir al Rei Jaume I la iniciativa de l'empresa de Mallorca. Per això, apartant-se de la versió de M., a on són solament els nobles qui demanen notícies de Mallorca a Martell, posa la pregunta en llavis del Rei (*E dixem: Quiyna terra era Maylorques?*) I és aquesta malestruga pregunta l'origen i causa de totes les confusions, perquè ella fa inexplicable la posterior visita dels nobles al Rei per explicar-li allò mateix que ell devia haver

(1) Aquest Pere Martell *ciutada de Barcelona* segons el text vulgar, és en el *Marsili ciuis tarraconensis*, amb la particularitat que en la redacció primera era *barchinonensis*, però aquesta paraula és corregida i substituïda per *tarraconensis* escrit al marge per la mateixa mà. Una mostra de la independència recíproca de les dues versions en la més gran part de son contingut.

(2) L. II, cap. I i II.

sentit. Així, doncs, tornem a trobar el M. molt més fidel i acostat a les fonts originals de la *Crònica* que la versió alterada i corrompuda del P. (1).

20. Són curioses les conseqüències que es poden treure d'un passatge de la crònica, el corresponent al § 199, p. 244 de l'edició de la Biblioteca Catalana i al L. III, cap. XXI del text de Marsili.

P.

§ 199, p. 244

E dix lo Maestre del Espital al Maestre del Temple quey dices. E dix lo Maestre del Temple ie hi dic aytant por moy que la parola siet bona ab que haia que meniar la ost mas a moy sembla que aquel loch de la ttorre de muntcada que es sobre pres de les turchs de valencia (2). E nos dixem Maestre en esta terra no ha turchs.

M.

L. III, c. XXI

Voluit magister espitalis ut templarius loqueretur et gallice dixit. Respondo per me quod bona esset res ista si gentes hauerent ad uiuendum sed mihi uidetur quod turris hec de quo agitur nimis sit propinqua turcis de ualencia. Et rex ait magister non sunt turci valencie nec in partibus istis.

Res tindria de particular la confrontació d'aquest passatge en un i altre manuscrit (fòra de la manca de concordància que en el text català se comet dient *les turchs*), si no fos una anomalia que's nota en la paraula *turchs* (en la frase *que es sobre pres de les turchs de Valencia*), tal com està traçada en el còdex de Poblet. La paraula *turchs* hi és escrita en el mateix lloc d'una anterior paraula raguda i feta desaparèixer del pergami. Aquesta paraula raguda hem deduït amb tota certesa que era *torres*, i amb això s'acorda l'article femení *de les* que precedeix i que l'escriba se va distreure de corretgir al mateix temps. La forma de la *u* de la paraula *turchs* traeix una *o* primitiva (*o*); la *r* i la *c* foren fetes modificant lleument les línies de dues *r* juntes (*rr*); la *h* se va traçar després de raure una *e* que encara se pot arribar a distingir amb alguna dificultat (*e*); per últim, la *s* final és resseguida sobre altra *s* anterior que va sofrir quelcom de la raspada de la lletra precedent (*s*). Així, doncs, hem pogut reconstituir la paraula *torres*, que era la que havia estat anteriorment traçada en el mateix espai que ocupa *turchs*. Les dues paraules tenen el mateix nombre de lletres, de manera que a l'escriba li fou fàcil substituir la una per l'altra conservant exactament el mateix espai que ocupava el mot esborrat.

L'existència primitiva, plenament comprovada, del mot *torres* en aquesta frase, en comptes de *turchs*, donava una carencia absoluta de sentit a la resposta del Rei en el còdex de Poblet, que contesta: *Maestre en esta terra no ha turchs* (!?).

La resposta del Rei ens guia per saber quina era la versió primitiva d'aquest

(1) La versió aragonesa de la *Crònica* de Joan Fernández de Heredia publicada per Foulché Delbosc (p. 35), segueix en aquest punt al M. El Rei no hi fa cap pregunta en el banquet com passa en el text català, sinó que, com en el M. diu: «Et quando fueron cerca la fin del comer, paraules se movieron entre ellos», donant a suposar que'l rei es absent. I afegeix: «Et apres de comer todos fueron deuant del Rey et recontaronle las paraulas etc.» (p. 36). La versió aragonesa fa passar l'escena a Saragossa i no a Tarragona.

(2) En la transcripció d'aquest passatge tal com se troba en l'edició de la Biblioteca Catalana (p. 244) s'ha d'advertir una greu infidelitat de copia: en comptes de *de les turchs* s'hi llegeix *de les turs*.

passatge alterat. Des del moment que el Rei respon al mestre: *en esta terra no ha turchs* és que el mestre, que era francès, havia dit *tours* i no *turcs* (pronuncia francesa). La redacció primitiva, doncs, deuria dir: «...que es sobrepres de les *turs* de Valencia», per raó de respondre en català la grafia *turs* a la pronuncia francesa de *tours*. Va venir un altre copista (el de P.), qui va substituir la paraula francesa per la catalana *torres* (encara en P. ha quedat l'article *les*), sense advertir que quedava destruït el sentit graciós de la resposta del Rei. Després, el mateix copista o un altre lector posterior, advertint aquesta falta de sentit, va raure, com hem vist, la paraula *torres*, substituint-la per *turchs*, acordant-la així amb la resposta del Rei, però destruint el joc de paraules primitiu, que no pot ser basat en el francès *turcs*, d'una banda, i, de l'altra, en el català *turchs*. En l'evolució d'aquestes variants, el M. ocupa també la última etapa representada per la correcció de P.: *turcis* en M., *turchs* en P. Això sembla provar dues coses: 1.ª, que el P. en la versió *torres*, tal com va escriure la primera vegada el copista, reflexava encara la bona versió primitiva de l'original vulgar que copiava, el qual li donava *turs* (mot francès de *torres*); 2.ª, que la correcció posterior de *torres* per *turchs* tal com apareix en el P. fou feta en vista del text de M., que li donava *turcis*.

En quant a M., s'explica que hagi optat per la versió *turcis* perquè era la única manera d'acordar en llatí la dita del mestre i la resposta del Rei; *turris* era massa diferent de *turcis*.

Farem notar que en P., no gaire lluny d'aquest passatge, algunes línies més enrera, en el § 197 de l'edició de la Biblioteca Catalana, es parla de les *torres de Valencia*, la qual cosa confirma que la primera versió de la paraula que estudiem era *turs*, transcripció catalana del francès *tours*. La nostra hipòtesi ens la confirma també l'edició de Valencia, que en aquest passatge diu: «Mes a moy sembla bien que sest lloch de la torra de Muncada ques stoyt molt pres de les torres de Valencia» (1). Lo mateix diu la versió de la copia de la *Crònica* en vulgar, que's conserva a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (2): «que stoyt molt pres de les torres de Valencia. E nos dixem mestre en esta torra no ha torres» (!?).

La versió més desbaratada que coneixem d'aquest passatge és la de la copia del M. que tenim a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, que diu (fol. 196 verso): «sed mihi videtur quod turris hec de qua agitur nimis sit propinqua curcis (!?) de Valentia et Rex ait Magister non sunt curci (!?) Valentia.»

Mancaria saber la versió dels altres texts de la *Crònica* per saber si es pot aclarir la historia d'aquest passatge.

Encara ens resta a fer una important deducció d'aquest passatge tal com se troba redactat en el M. Fixem-nos en aquesta expressió *gallice dixit* que posa davant de les paraules del *maestre* del Temple i deduirem d'això que En

(1) Pres de les notes de l'edició de la Biblioteca Catalana, p. 244, nota 2.

(2) Fol. 43r.

Marsili, al fer constar tant explícitament que aquest personatge va dir en *francès* ço que ell, En Marsili, ha de dir en *llatí*, revela implícitament que estava traduint un text en què les paraules del *Templari* estaven en francès, i per consegüent, que el text era català, car d'haver sigut llatí no hi hauria hagut un passatge en francès. Si En Marsili hagués escrit una obra original en llatí, mai se li haguera acudit fer constar que les paraules llatines que ell posa en boca del Templar havien sigut dites per aquest en francès; això és senyal que ell traduïa del francès en llatí i, per conservar el sabor de l'original, se va creure obligat a constatar-ho.

CONFRONTACIÓ

21. Per últim, per portar la llum possible a aquesta discussió sobre la relació entre els dos texts vulgar i llatí, mentre esperem l'edició completa del còdex marsilià, hem fet el coteig minuciós dels dos en un episodi que forma un tot clos i complet, fàcilment separable del reste de la *Crònica*. L'episodi triat ha sigut el de les lluites fratricides entre l'infant En Pere i el fill natural de D. Jaume, Sanxeç de Castro:

P.
P. 493

M.
CAP. XXXI, L. IV (fol. 48)

*De querimonia ffernandi sancii contra infantem
petrum et curiis ylerde celebratis contra in-
fantem (*).*

[508] (**) E així partim del, e uenguem nosen en terres de Ualencia, e quan nos partim de Ualencia, e fom en Muruedre, enuians Ferran Sanxeç de Castre una carta e .j. hom seu, e dix nos en la carta quell infant don .P. era uengut a Borriana (1) per matarlo: e cercauen lo de jos lo lit ab espaes, e per .j. canem (2) que hauia en la casa: e si no fos ell sabidor ques nexi ab sa muyler, hagren lo pres. E sobre aço cant nos ho hoim pesans molt, e dixem que uolriem quens costas .M. marches d'argent que nou sapes negu sino nos, e L infant e Fferran Sanxeç. [509] E partim daqui e uinguem nosen en Arago e

Finito Regum longo secretoque colloquio ueniens Rex Valenciam habuit faciem euntis in Aragoniam | fuitque in muroueteri ubi occurrit ei nuncius Fferdinandi Sancii cum littera eiusdem ubi talia scripta erant Nos | cat magestas Regia quod infans Petrus uenit ad boryamannum (1) ut me interficiret fecitque me queri inter manipulos | canabi (2) qui erant in domo mea et sub lectis cum ensibus ut vita me priuaret. Cuius aduentum ego presenciens | exiui locum cum uxore mea alias in odientis me manibus incidissem. Audiens Rex et de hoc plurimum contristatus | ait. Rei huius no-

(*) Aquest passatge de la dissensió entre Ferran Sanxiç i l'infant Pere no consta en la versió aragonesa de la *Crònica*. Sens dubte el seu autor la suprimí pel paper tan poc airós que en aquell assumpte representaren els senyors aragonesos.

(**) Els nombres entre claudators indiquen els paràgrafs de l'edició de la *Biblioteca catalana*. Les xifres expressives de les notes o comentaris que posem a alguns passatges, son comuns als dos texts català i llatí.

(1) El llatí *boryamannum* significa el poble de Borriana? Es permès posar-ho en dubte del moment que algunes ratlles més avall (Cap. XXXII del M.) consta la forma llatina *Burriana*.

(2) No deixa de ser xocant aquesta expressió *per un canem*, únic cas que hem trobat fins ara d'aplicació semblant de l'article indeterminat o adjectiu numeral *un*. Compari's la versió correcta del M. en aquest passatge: *per entre uns feixos de canem, inter manipulos canabi*.

Fem l'observació que així com en el M. la carta d'En Ferran Sanxeç al Rei és en estil directe o primera persona, en el text de P. se'n dona compte en estil indirecte.

manam cort al Infant, e als Richs homens a Leyda e quey fossen a miya caresma. E fom aqui nos, el Infant, ells Richs homens de Cathalunya, e Darago e mostram li a vna part deuant alguns priuats nostres e seus per que hauia tras nuytat a Fferran Sanxeç per destruirlo, e morir (1). E ell respos nos que ell noy era uengut per cor quel ocies. E nos dixem li que ben semblaua que ab cor dociore hi uenia, car hauia entrat en la cambra on ell solia jaer e sa muyler e cercauen lo de jos lo lit, e de jos canem quey hauia ab espaes tretes. E entenem nos e altres qui eren ab nos que la deffensio que ell faya no era sufficient: e sobre aço emparam li la procuracio que ell tenia de nos.

ticiam habendam a gentibus redimeremus libenti animo mille marcis argenti et ut solum nos | tres excessum huiusmodi sciuissemus. Properauit rex in Aragoniam et conuocauit curias celebrandas ylerde | ad quas uocauit infantem et omnes nobiles et tempus medie quadragesime assignauit. Ubi cum omnes fuissent | elegit Rex aliquos magis (ó magne?) sibi et infanti familiares et coram eis seorsum positus dixit infanti Ut quid pernoc | tando iustis contra Ffernandum Sancii ut interficeretur (1) Et infans. Non ueni cum cum (sic) proposito occidendi eum. | Cui Rex. Qur cameram eius et uxoris secretum cubiculum introistis et subtilectum et canabum cum nudis | ensibus intrauistis (*) quesiuistis. facile est iudicare si eum occidendi causa querebatis. Ponderantes Rex et qui | cum eo erant infantis responsiua diffugia satis eius uoluntatem agnouerunt. Hac de causa priuauit eum Rex uel | suspendit procuracionis officio quo vice patris in Regis dominio fungebatur.

CAP. XXXII

De secunda admonicione infantis petri propter odium Ffernandi Sancii.

[510] E quant aço fo feyt uinguem nos ne en terres de Ualencia, e ans que no hi fossem era hi ja L infant: e exins a acuyllir be a Burriana quant nos entrauem que uench a nos, e entram caçant e ab gran alegria. E uinguem-nosen a Muruedre e puy a Ualencia. [511] E nos a Ualencia estats be .XV. dies uench nos el bisbe de Ualencia (2), e ffrare P. de Jenoua, e en Thomas de Jonqueres sauis en leys, e en Jacme Saroca qui era sagrista de Leyda e depuys fo bisbe Dosca (3): e nos deuant ell dixem al Infant el pregam que ell no uolgues fer tan gran crueza en lo feyt den Fferran Sanxeç, que pus son frare era que ell li faria dret en nostre poder de tot clam que ell agues dell: que li pregauem ell manauem queu preses car pus dret uolia hom fer en poder del Rey de la terra, rao era queu preses, e maiorment car hi hauia tan gran parentesch: e sino que li fayem saber que nos lo li deffendriem, pus ell li era appareylat de fer dret: e pus aço no li tengués prou, que si li

Peruenit Regem infans in Regno Valencie et uenientem patrem recepit in burriana et conuenando | ylariter ad murum ueterem conueniunt Postquam autem valencie stetissent per dies quindecim presentibus episcopo | valentino ffratre Andrea qui assumptus fuit de ordine predicatorum (2) et ffratre P. de Janua ffratre minore, Toma de Jon | queriis iuris perito et Jacobo de Roca Sacrista ylerdensi (3) allocutus est Rex Infantem dicens. Postquam Ffernandus Sancii | ffrater uester est et promittit uobis ius facere in posse nostro de omni querimonia quam contra eum uos habere dixeritis Ro | gamus uos ac discrete mandamus ut recipere debeatis et nolite tantam crudelitatem contra Ffernandum Sancii | exercere. Ubi enim ius in posse Regis fieri promittitur inter quoscumque debet admitti. Quanto igitur magis inter uos qui tanta sanguinis propinquitate coniuncti estis. Quod si uos preces nostre et sui iuris fiendi promissio ab eius nocumento | (f. 85) non retra-

(*) Esmenat i subpuntuat en el text.

(1) Aquesta frase malestruga sense il·lació gramatical del P. sembla una mala traducció de la frase correcta corresponent del M.

(2) En el text català no posa el nom del bisbe de Valencia que'ns dona el M.: «ffratre Andrea qui assumptus fuit de ordine predicatorum».

(3) El text de P. afegeix el detall e depuys fo bisbe d'Osca lo qual no ho posa el M. Que aquest Jacme Sa Roca fou bisbe d'Osca ho dirà el M. més endavant en el cap. XXXV. Es que P. coneixia aquesta noticia de M. i la va anticipar? (V. últimes línies del text llatí aquí transcrit.)

faya mal que ab nos ho hauria a hauer, no tant solament ab ell. [512] E sobre aço dix ques acordaria, e quens respondria. E nos demanam li quan? e ell dix quens respondria en laltre dia. E nos dixem li que ben deya, que on mils sacerdotaria mils trobaria ço que deuria fer. E cant en laltre dia nos esperam la resposta quens faes, e no lans feu. E quan uengue a cap del tercer dia o del quart dixeren nos que L infant sen era exit de fora la vila, e ab .II. cauallers o ab .III., e ques n era anat son perpunt uestit, e son camisol, e son capell de ferre al cap, e caualgan en son caual. E quan nos ho hoim maraueylam nosen fort per dues raons: la vna cant no uolia pendre dret dell en nostre poder, laltra per ques exia de nuyt de Ualencia, car nol calia que can fos quens dices de no, nos nons huiem a captenir mal dell si donch ell no faes mal a Fferran Sanxeç o a les sues coses.

[513] E ell exit de la vila a pochès dies uench Fferran Sanxeç a nos a Ualencia e grasi nos molt la merce que nos li huiem feyta en parlar nos al Infant per sa rao: e quan ach estat ab nos be per .VIII. dies ana sen sa carrera, e torna en sa terra.

E nos estan en Ualencia, e era ab nos Nexemen Dorrea son sogre de Fferran Sanxeç, e don Fferriç de Liçana, e don P. Martineç de Luna [e altres que ni hauia molts (2): e enuians l infant sos missatgers per nom don Roiz Eximenis de Luna] e en Thomas de Jonqueres (1), e duxeren carta de creença, e dixeren que uolien parlar ab nos deuant nostres Richs homens, e deuant cauallers e homens de vila. E nos faem los aius-

hunt, nos eum defendemus ius facere promittentem. Sed et si sic non perficimus non solum cum eo habebitis conten | dere sed nobiscum Dixit infans quod super fiendo responso deliberare uolebat usque ad crastinum et in crastino nihil dixit. | Et die tertia armatus equitans super equum suum exiuit valenciam se (?) tercio militum quod displicuit ualde Regi. Qui ait. | Nimis miramur de recessu nocturno Infantis et exitu huiuscemodi et quod ius non uult recipere a fratre suo in posse nostro. Sed | ad quid de nocte recessit. Non enim nos sibi dampnum dare intendimus nisi ipse contra ius et preces ac inibicionem nostram | ei uel eius rebus nocumenta prestaret. Post infantis recessum ad dies aliquos uenit ad Regem Ffernandus Sancii | graces (sic) refferens patri cur defenderet eum ab infante et post dies octo accepto comeatu a Rege et se sibi carius re | commendans ad terram propriam remeauit.

CAP. XXXIII

De causis odii infantis petri habiti contra Ffernandum Sancii germanum suum.

Et ecce nuncii infantis ad Regem Ruiz eximini de luna et Tomas de jonqueriis (1) iurisperitus portantes | litteram credencie petiuerunt sibi dari publicam audienciam ad hec nobilibus militibus ac ciuibus congrega | tis. Erantque tunc temporis cum Rege Eximinus dorrea socer ipsius Ffernandi Sancii Fferricius de Lizana Petrus Martin de | Luna et alii quorum nomina memorie non occurrunt (2) Congregatis igitur

(1) Aquí comencem a notar allò que sembla ser una llei en la relació del text català amb el llatí. Se nota una inversió sistemàtica dels termes o més ben dit de les frases dintre d'un mateix passatge; això és, ço que ve primer en el text llatí és la darrera cosa en el text català i viceversa. El passatge que estudiem comença en el text català donant compte dels personatges que's trobaven en companyia del rei a Valencia i segueix fent saber la arribada dels missatgers de l'infant En Pere: en el text marsilià aquest ordre és invertit: primer, arriben els missatgers de l'infant i segonament s'hi compta quins eren els nobles que feien costat al rei. Aquesta inversió en l'orde de les clàusules la trobarem repetida. La present observació toca més especialment a la versió de l'edició de Valencia, com se veurà en la observació que segueix.

La clàusula tancada entre claudàtors figura en l'edició de Valencia, però no en el text de Poblet. L'examen atent d'aquest passatge truncat en aquest darrer còdex ens prova que l'escriba d'aquest copiava un *manuscrit català* on hi havia la clàusula aquesta, que també és inclosa en el M. si bé amb la inversió més amunt observada, contenint el nom de l'altre embaixador de l'infant Pere. Examinant el text se veu ben clar que l'escriba del còdex de P. sofri una distracció motivada per la paraula *Luna*, amb què acaba la clàusula deixada ensems que la clàusula immediata anterior. L'home va fer un salt, com se diu vulgarment: al tornar a posar els ulls en el manuscrit model els fixà inadvertidament en el segon *Luna* en comptes de fer-ho en el primer que acabava d'escriure i així fou com saltà tota una clàusula tan essencial com aquesta. El text model d'on copiava el nostre escriba no podia ser el M., perquè en aquest l'ordre és completament distint i els dos passatges de referencia ocupen el cap i la cua de tota la frase, separació que és impossible que dongués lloc a una confusió com la que hem vist. El còdex model de P., doncs, era català emparentat amb l'edició de Valencia (*).

(2) Aquesta frase llatina del text de M. que no figura en el text català de l'edició de Valencia, on sols diu: «e altres que ni hauia molts» prova que En Marsili tenia al davant un text escrit en els temps mateixos que la

(*) Vegi's el mateix resultat que ens ha donat un lapsus semblant del copista de P. en el § 15.

tar: e quant foren aiustats leuas en peus en Thomas de Jonquieres e dix de part de l'Infant: [514] Senyer, Linfant enuia a nos en Ruy Xemenes e mi qui uenim a uos, e diu nos que la moguda que ell feu l'altra uegada de Ualencia que no la feu per mal negu ni per fer onta a uos, mas car nous uolia dir de no de ço que uos lo demanauets. E diu uos vna paraula que hauia tenguda secreta tro a ara per que nos tant lo coytauets, quens diu que Fferran Sanxeç ha feytes contra uos tals coses que uos non deuets pregar per ell ni deuets uoler que ell li perdo: com aquel qui ha dit que uos no deuets regnar e cerca que fossen donades metzines al Infant, e queus ha uolguda leuar uostra terra contra uos ab Richs homens e alts homens de uila (1): e aço prouara en son loch e en son temps e quey hauien estat Richs homens, e altres en aquest conseyll e la major partida d'Arago (1). [515] E nos responemli que si ell ho uolia descobrir que a nos plauria molt, car a molt hom deya mal no per tal que si el prouar ho pogués que noy faessem nos be ço que deuriem fer e que ns acordariem sobre aço. E exim a vna part a conseyll, car lo palau nostre de Ualencia era tot ple de gent dauant qui ell ho dix. E exiren ab nos a conseyll don .Bñ. .G. Dentença e don Examen Dorrea, e Don Fferriç de Liçana e don P. Martineç de Luna. E quant fom fora dix los jo: Mal uos diu a uosaltres aragoneses: mester hi hauria que algu hi respones. E dix don Examen Dorrea (2) que ell hi respondria mas quel clergue aquel era vil persona, mas quen daria .i. altre son contrasemble que hi respones: e dix quey daria .i. caualler, e aquel quey respondria. E axi partim nos del consell: e anch ell nil caualler noy responeren ne hi dixeren res. [516] E sobre aço responem nos a Ruy Xemenes, e an Thomas

ad nunciorum uoluntum omnibus stans tomas de jonquieris | dixit. Domine infans mitit nos ad uos ut ex parte eius uobis in omnium audienciam proponamus. Primo dicit quod recessum | suum de ciuitate uos non moleste portetis non enim recessum hunc ad malum aliquid nec ut sic uobis | inferret displicencia sed ne haberet uobis concedere quid sibi petendum duxeratis. Negare etiam uerecundum erat. | Secundo dicit uobis unum uerbum quod antea noluerat uobis dicere, quia importune eum tractabatis. Dicit igitur jam uobis quod | Ffernandus Sancii fecit et dixit talia quod uos non debetis pro eo interpellare nec etiam uelle ut infans ei indulgere dignetur | Ipse enim Ffernandus Sancii dixit quod uos non debetis regnare. Ipse tractauit ut infans potionaretur. Ipse tractauit | ut terra contra uos insurgeret et hoc cum nobilibus et ciuibus et maiori parte aragonie (1) Que omnia dicit infans se suo | loco et tempore probaturum. Respondit Rex. Si ista uoluerit reuelare nobis placet quia (qur?) hoc multos tangit. Si uero | hec ad completam probam deducta fuerint nos faciemus quod de iure faciendum fuerit et super hoc uolumus | plenius deliberare. Et uocauit Rex seorsum Berengarium Guillelmi Eximinum de orrea Fferizium et P. marti | niz de lunam et dixit eis. Non malum appareret in uobis aragonensibus si ad hec proposita quispiam responderet | Cui respondit Eximinus de orrea (2), Certe respondiissem et ego ad hec sed clericus est et uilis persona que hec proposuit | Sed suo equali dabo locum meum qui ei respondeat et dabo ei unum militem qui ad uerba huiusmodi respondebit. | Sed in re nullus apparuit qui ad proposita responderet. Respondit itaque Rex ad uerba per nuncios infantis pro | posita. Certe forte uerbum dicit infans et

Crònica relata, perquè aquesta frase «*quorum nomina memorie non occurrunt*», no se li podia acudir a Marsili mig segle després d'ocorreguts els fets que relata i que ell no ha pogut presenciari. En canvi és una expressió viva que escau en la ploma del que relata fets que ha vist, o molt recents. Per això encara que aquesta clàusula de M. no figuri en el text català de l'edició de València, (el P. se la va descuidar amb tot el passatge inclòs entre'ls claudàtors dintre de la qual se troba) creiem que és reproducció de la que figurava en un document més antic contemporani de Don Jaume.

(1) En el text català hi ha una repetició completament baldera que sembla com aquell mètode d'inversió que hem notat més amunt obeir a la tendència o intenció de desfigurar o «dislocar» la connexió lògica d'un dels textos que tenia per model. Aquesta connexió lògica la trobem plenament en el M. que aquí diu amb un sol cop: «tractauit ut terra contra nos insurgeret et hoc cum *nobilibus et ciuibus et maiori parte aragonie*»; mentre'l text català diu primer: «queus ha uolguda leuar uostra terra contra uos ab *Richs homens e alts homens de uila*» i per segona vegada, una ratlla més avall: «e quey hauien estat *Richs homens e altres* en aquest conseyll e la major partida d'Aragó».

(2) Tot allò que diu don Examen d'Orrea en català és un garbuix antigramatical. En canvi allò que ell mateix diu en llatí és d'una claretat meridiana. Traduint el text llatí sabem que diu: que ell no pot respondre a les acusacions per ser clergue qui les ha formulades, que ell nomenarà un altre clergue perquè respongués i nomenarà també un cavaller per defensar-lo. D'on podia venir a l'escriba del còdex de P. aquest barbosseig antigramatical que es nota en la seva redacció? En aquest passatge l'edició de València és més clara que el text de Poblet. Diu aquella: *mas que daria son lloch a un altre son contrasemble*. Són les tres paraules *son lloch* a les que's descuidà el còdex de Poblet. Era, doncs, un ms. català de la família de l'edició de València d'on copiava l'escriba de P.

de Jonqueres que fort deya gran paraula L infant, e a molts reptaua daytal cosa, mas que darien (1) .i. dia a Fferran Sanxeç, e ell quel guias e uendria e si ell hi uolia respondre be, e sino que nos li donassem aquela pena que merexia per aquell feyt. E sobre aço ells dixeren que no hauien manament de pendra altre dia e anaren sen.

multos arguit tante rei. Dabimus (1) autem diem unum Ffer | nando Sancii et Infans det sibi securitatis dexteris et ueniat et purget se sufficienter de hiis aut penam | subiciat quam meretur. Respondentes nuncii dixerunt. Non est nobis commissum alium ad aliud quidquam assignare diem. | Sed iniuncta complentes reuertimur ad infantem.

CAP. XXXIV

[517] Puy nos manam nostra cort a Algezira a larquebisbe, e als bisbes, e als Richs homens, e als bons homens de les viles .IIII. de cada vna. E puy uench Fferran Sanxeç a nos a Ualencia e dixemli les paraules que hauiem dites dell e que anch don Examen Dorrea qui era son sogre noy uolch respondre, nos dienli quey respones a ell a alls altres, car tots los deshonorauen de cosa que ualia menys lur fe si ueritat era e anch negun dels noy uolgue respondre (2). E sobre aço haguem acort que anassem a Algezira que tenia L infant e aqui seriem en lo pas de laygua e poyriem lo meyllor destrenyer (3) si ell uolia res fer contra nos. E fom aqui e estiguem hi caçan, e escoltam que faria l infant ne que no. E quan nos guardam dixeren nos quel Infant era passat a .i. gau dejus Segayreny e ques nera uengut a Corbera, e de .XXV. tro a .XXX. homens a caual ab ell. E nos hauiem ja manada la cort que fossen a Algezira e era uengut l infant don Jayme, e larquebisbe, els bisbes, lo de Barcelona, el de Leyda, e lo de Ualencia, e Garcia Ortiç, e don Artal de Luna, e de les ciutats de Leyda, e de

Volens Rex prouidere paterna affectione motus infantibus et iam preuisis periculis Eduxit curiam apud | Algeziram celebrandam, uocatis ad hanc Archiepiscopo et episcopis ac nobilibus et quatuor probis viris de | qualibet ciuitate. In isto temporis intermedio uenit ad Regem Ffernandus Sancii et retulit Rex ei per ordinem omnia sua | dicta (2). Dum autem Rex in algeziram congregandos ad curias expectaret ubi curiam assignauerat propter loci condicionem | insularem (3) ut si infans Rebellare contra Regem conaretur melius et cicius posset per Regis prudentiam coercere | ecce infans qui algeziram tenebat per uadum transit fluuium uenitque apud Corbariam triginta militibus sociatis | (fol. 85 verso) | Quod Rex considerans abstulit sibi omnem administrationem que vice Regis in aragonia et catalonia prestabat (4). Conuenerunt autem ad locum gra (?) curie infans Jacobus Archiepiscopus et Episcopi barchinonensis ylerdensis valentinus | gartias ortiz et artaldus de luna et proceres ylerdenses cesaraugustani turolienses calatayubenses et aliorum | quamplu-

(1) Noti's aquí una equivocada aplicació més del verb en tercera persona en lloc de primera que és ço que demana el text. Parla el Rei, i per tant hauria de dir: «responem nos a Ruy Xemenç... que fort deya gran paraula l'infant... mas que dariem, etc.» com el M. que diu «dabimus».

Altra observació a fer aquí és la que ja hem feta al principi de aquest episodi, a saber, que en el còdex marsilià el Rei parla quasi sempre en estil directe quan reproduceix les seves paraules (per això la freqüència de les fórmules *ait, dixit, respondit*, etc. *Rex*;) mentre en els mateixos passatges en el text català parla en estil indirecte (*dixem, responem* etc. *que...*).

(2) Tot allò que el text català diu aquí d'En Ferran Sanxeç, no's troba en el M. que diu concisament que el rei va repetir al seu fill totes les coses que d'ell havien dites. Altre passatge que desfà la hipòtesi massa generalment admesa de què el M. és una amplificació retòrica del text català.

(3) En aquest passatge el M. aclareix admirablement la fosquetat del text català. No's comprèn en efecte perquè el rei podria *meyllor destrenyer* l'infant En Pere si és que volia sublevar-se. Però el M. ens dona la raó dient: *propter loci condicionem insularem*. A aquest propòsit anirà bé una nota aclaratoria que tenim recollida sobre'l sentit del mot *algezira* que tal és el nom de la ciutat on se troba el rei en aquest passatge i que és l'Alcira d'avui, en el Regne de Valencia. Diu el *Llibre de les Costums de Tortosa*, edició de 1539, fol. 96. «Si la insula que's faça en flum es pus prop de la una riba que de l'altra la sobredita insula es d'aquels de qui son les honors que son prop de la riba: e segons que cascu d'aquels hi ha la frontera en la riba deu haver part d'aquella insula ó algezira o exsequina.» *Algezira* és mot alarb derivat de *Al-Djezirah*.

(4) Aquesta clàusula final del passatge present en la Crònica catalana (el senyalat amb (4) a la pàg. següent) és una sortida de to, una clàusula sense il·lació lògica amb ço que s'acaba de dir. Aquesta il·lació s'obté traslladant aquesta clàusula al lloc que li pertany, a saber al lloc que ocupa en el M. (al principi del cap. XXXIV). L'infant rebel entra armat al davant del seu escamot en la contrada on se troba el rei son pare. Aquest justament indignat, li treu l'administració dels seus regnes, *abstulit sibi omnem administrationem* etc. Ara bé, aquesta frase, dita com en el text català, després que els nobles s'han ofert a portar la pau, i a *punyar que ladobassen*, és incongruent. Un altre exemple del procediment d'inversió o de dislocació que fa semblar que el redactor del text català escrivia desfigurant el text llatí de M. És que obeïa a un sistema? I si era així, amb quin objecte?

Saragoça, e de Terol, e de Calateyu e dels altres lochs. E nos estan e pensan lo tort que Linfant nos feya, e que no uolia pendre dret de Fferran Sanxic, ans nos dien li ho hauia feyts bastir los castells que tenia per nos, pregam als de la cort quels pesas de ço que ell nos faya. E ells dixeran que pus ell era uengut a Corbera que ells hi irien, e que punyarien que l adobassen. E nos quan veem que aço feya contra nos, emparamli quant tenia de nos en Arago e en Cathalunya (4). [518] E puy los dits Richs homens anaren al Infant a Corbera leuat do Artal Dalago que noy fo, e trobarenlo molt brau e molt esqui de ço que li dixeran, si ques partiren los uns no be dels altres, e tornaren a nos a Algezire, e dixeran ques nirien cascu a lur terra. E puy nos haguem acort con fariem ne con no. E dix nos larquibisbe les paraules que hauia haudes ab ell (1), e nos dixem los que no deuien anar aixi [ne parlar] (*) entre nos e ell, que ell qui era arquibisbe, ells bisbes, ells Richs homens, ells ciutadans quey eren que li deuien dir: Uos, per que estats mal ab uostre pare? Car diu uos que si tort uos te queus ho adobara a coneguda de uos: e si uos aço no uolets fer femuos saber que perdrets a nos e tot lo Regne, e irem contra uos axi con contra aquel qui es rebel a som pare: e si aço li deits no osara mudar que ell nos parta de la nostra contraria. E con uos partrets uosaltres d aquí que sots instats que nons façats negun fruyt en tan gran mal con aquest es de nos e dell? cant trobarets nuyl hom al cami, eus dirá con hauets jaquit lo Rey e son fiyl en guerra ni en mal, anar uos nets con a mal astruchs. E dixeran quey tornarien, e que li ho dirien: e pregaren nos que do Artal anas ab ells, e enuiamli. [519] E quan foren la dixeran al arquibisbe que dixes la raho per tots e ell dix que no la diria. E dixeran ho al bisbe de Barcelona e a altres Richs homens que ho dixessen: e anch negu no ho uolch dir. E dixeran an Johan Gil que dixes ell per tots, e dix en Johan Gil: E con dire jo la paraula estan aquí arquibisbe e bisbes, e Richs homens? E con ho faré jo? E

rium locorum. Quibus Rex proposuit iniuriam quam | infans Regi facere uidebatur qui nolebat ius accipere a | Ffernando Sancii. Sed Rege hoc uolente et consulente, muniuerat castra contra Regem que pro Rege tenebat quapropter | Rogauit Rex curiales ut hanc iniuriam curia nullatenus dissimulare deberet. Responderunt omnes supradicti dicentes. | Ecce infans ibi iuxta est ut comuniter dicitur, ibimus nos apud corberiam et reformabimus has displicencias et ad | patrem filium reducemus. Iuerunt nobiles apud corberam excepto artaldo dixeruntque infanti que eis dicen | da uidebantur sed ipse minus bene recepit fortis et indomitus in proprio sensu et male a se inuicem discesserunt. | Venientes ad Regem male paccati retulerunt que cum eo uerba habuerant, repetiit et Archiepiscopus uerba sua | Et concluderunt nobiles quod ex quo nichil sperabant ut jam experiebantur perficere, uolebant redire ad sua (1) | Quibus Rex ait. Non placet modus iste uerborum quod uos dicitis tenuisse. Sed ubi de nobis et infante | agebatur negocium acrius et forcius per uos Archiepiscopo ac nobiles erant assumendi sermones. Non enim pa | ri forma uerborum debet deduci materia ubi de filio et extraneis aut de filio et patre agitur, sed in uno | casu dulcius ac lenius in alio uero rigidius est filius deducendus. Certe sic dicere debuistis. Quare uos | estis male cum patre uestro? Ecce dicit uobis quod si iniuriatur uobis in aliquo, ad cognitionem uestram emendare proponit | Si autem uos hoc non dixeritis acceptandum significamus uobis quod nos et Regnum pariter amittetis. Ibi- musque contra | uos sicut contra eum qui est contra patrem iniuste rebellis. Si hunc stilum in uestro et suo colloquio teneretis | dubitare non conuenit quin ipse a suo rigore rationalibus flecteretur. Et cum recessuros uos dicitis plurimum | admiramur. An non essetis omnes rubore perfusi quia propter hoc factum principalius conuenistis et nullo dato ad | tantum malum remedio redire contingat? Quid res-

(1) De la comparació d'aquest passatge en un i altre text resulta molt aventatge en favor de la fidelitat del M. Es poc natural que els nobles abans que hagin donat al Rei una explicació de l'entrevista llur amb l'infant enfellonit, li diguin a seques que se'n volen tornar a llur terra, i que després l'Arquebisbe expliqui al Rei l'entrevista amb l'Infant. Molt més lògic el M. fa explicar primerament al Arquebisbe l'entrevista i un cop aquest ha parlat, conta el cronista que els nobles *concluserunt* que ja res n'esperaven, volien tornar-se'n a llurs cases. Un altre cas de *dislocació*!

Tots aquests casos en què el text català s'aclareix pel M., ens refermen en la convicció que en aquest tenim una versió molt més acostada a la font inconeguda que el text català de P. Es que hi haurà algú que vulgui explicar aquest fet atribuint a M. el propòsit d'explicar l'inexplicable, i d'aclarir ço que tingui de fosc la crònica model de P. que ell copiava? Nosaltres creiem que els passatges foscos il·lògics i inexplicables d'aquets text eren tant foscos, il·lògics i inexplicables en el segle XIV com ara i si el model del M. era el mateix model del qual més tard s'havia tret fidelment el P., s'haguera trobat per entendre molts dels seus passatges amb les mateixes dificultats insuperables amb quèns trobem avui davant d'ells i no haguera produït la seva obra amb tanta claretat i lògica d'expressió i de concepte, malgrat el seu llatí ridícol i estafalari.

(*) Edició de Valencia.

dixeren tots que uolien que ell ho dices: e leua les mans a nostre Senyor, e dix: Jo graesch a Deu quan aqui comanen a mi la paraula. E placia a Deu que jo la pusca dir ea tal manera que sia a honor del Rey e a be del Infant. E dix la paraula mas no tan complidament ne tant fort con nos los hauiem dit. E puy tornaren a nos e dixeren que nou podien acabar; e dixeren nos ço que uolia fer L infant, que faera cosa qui fora a escarn de nos. E nos nou uolguem creure (1). Ells Richs homens dixeren que pus aqui no podien res acabar, e que hauien despes ço que hauien, ques nirien, e nos dixem: Ara anats uosen en mala uentura, que nos acabarem ço que demanam be menys de uosaltres. E aixi anaren sen.

pondebitis uobis in uestro recessu obuiantibus et que | rentibus in quo casu dimiseritis Regem et Infantem patrem et filium? Infelicitati uestre ascribi poterit si in tali sta | tu nos dimiseritis recedentes. Responderunt. Ecce nos ad infantem hac uice reuertimur dicturi horum | uerborum sententia sed placeat uobis o Rex quod uadat artaldus nobiscum. Omnes illuc iuerunt et in eius presencia | constituti tenuerunt sermonem. Nullus enim presentium proponere uoluit causam sui reditus non Archiepiscopus non Episcopus | Barchinone non aliquis nobilium sed uerbum johanni Egidii comiserunt. Qui respondit. Quid ego dicam et qualiter ubi | archiepiscopus Episcopi et tot nobiles assistunt? Omnibus nunc sibi connitentibus importune Leuauit johannes Egidii manus | ad celum et ait. Tibi gracias domine deus quia in tam sollempni loco factus sum ego dux uerbi. Jam deo placeat quod | ego dicturus sum et ponat in labiis meis que ad honorem sint Regis et infantis utilitatem. Prosecutus est uerba sua sed | non in illa asperitate sentencie quam Rex antea ordinarat. Tandem redeuntes ad Regem retulerunt infan | tis propositum et quod intendebat facere sed Rex non assensit quod (cur?) sibi derisio uidebatur (1). Dixeruntque nobiles quod ex | quo infantem non poterant inclinare et inmorando fecerant magnos sumptus nequaquam ibi poterant ibi amplius remanere. Quod | Rex audiens turbatus dixit. Recedite, quia bene no ssine uobis intentum habebimus deo dante.

CAP. XXXV

De spontanea reconciliacione infantis Petri

[520] E puy quan uench al tercer dia o al quart L infant nos enuia missatge que nos li enuiassem ell bisbe de Ualencia e .II. cauallers en qui nos nos fiassem: e faem ho. E nos anam nos ne a Xatiua e leuam establida Algezire (2). E quant fom en Xatiua uench nos lo bisbe de Ualencia e dix nos a una part en gran secret que (3) L infant sens tot si se uol metre en

Tetigit interius infantis precordia pacis actor et quarta die post solutam curiam misit infans Regi | nuncium petens sibi mitti episcopum valentinum et duos milites de quibus Rex haberet confidenciam amplioem | Misit eos sibi Rex et stabilita Algezira xatiuam intrauit (2) ubi inueniens eum Episcopus valentinus de infante re | diens dixit ei secreto (3). Sciatis

(1) Aquí trobem un cas flagrant d'inversió. Com sempre la lògica i la claretat són de la part de M. Diu aquest (després de contar les paraules dels mitjancers relatant al Rei l'entrevista amb l'infant que menaçava amb fer quelcom violent) *que el Rei no va creure això que li va semblar un escarni*. El text català amb la frase: *que faera cosa qui fora a escarn de nos, e nos nou uolguem creure*, inverteix il·lògicament els termes; així és que posant el primer membre de la frase al darrera i viceversa, resulta exactament el sentit just, així: *E nos no uolguem creure que faera cosa que fora a escarn de nos*.

(2) Altre cas d'inversió; la clàusula *anamosne a Xatiua* que figura la primera en el text català, figura la segona en el llatí, i la clàusula *leuam establida Algezire* que figura la primera en el llatí, figura la segona en el català. Sembla més lògica la versió del M.: abans d'anar-se'n de la ciutat la deixa establida.

(3) Noti's aquesta contradicció en el tex català: com de costum fa parlar la gent en estil indirecte (*dix nos... que*), però a ratlla seguida l'escriba no se'n recorda d'aquesta introducció i introdueix la forma directa (*L'infant... se uol metre en uostre poder... en uostra merce... fara aço que uos uuyrats etc.*). El M. com de cos-

uostre poder e uol uenir en uostra merce e que fara ço que uos uuylats e que uenra a Exatiua. E a nos plach molt, e aço fo lo dimecres ans de Nadal (1). E uench al dia ab tota sa companya e entra a nos en les nostres cases de Xatiua: e nos leuam nos per ell e acuylim lo be e alegrement cant uim que ell tan humilment uenia a nos. E dixem li ques nanas posar e que al mati ell parlaria ab nos. E ell dix dix nos que no iria a posada ni en loch del mon mas quens pregaua ens clamaua merce que nos enuiassem per nostres cauallers e per dels bons homens de la vila: e nos faem ho. E quan tots foren uenguts leuas en peus e dix (2): Seyor lo que yo feyto he me pesa muyto e muyto gran dolor ne en mon coraçon cant jo feyto he neguna cosa que a uos pesa. E uiengo aqui a uostra merce, e fets de mi e de les mies coses lo que uos queredes, e de los mios, e dats lo que uos queredes, e prendet lo que uos en queredes. E anas gitar als nostres peus e besals nos e pregans per Deu que li perdonassem. E nos fom tot remogut e pres nos dolor dell, e no poguem estar quells vuyls nons uinguessen en lagremes, e uim la gran deuocio sua e perdonamli.

[521] E altra dia mati faem lo uenir denant nos a la esglesia de Sent Feliu e triam lo a una part ab lo Maestre del Temple e ab lo bisbe de Ualencia. E uench ab ell lo Maestre del Espital lo qual ell tenia pres e aduxlo aqui e retel nos (3). E dixemli que aqueles demandes que nos li fayem que eren be de .L. tro en .LX. milia sous que les li lexauem: e dixem li que l

domine per certo quod infans absque omni dubio uult se in posse uestro ponere et ad misericordiam uestram uenire uenietque ad uos xatiuam uestris uolitis pariturus. Erat autem feria IIII^a ante natale domini. Placuit uerbum hoc Regi et super propinquam reconciliacionem filii exultauit (1). In die autem ecce infans cum tota sua comitiua intrauit xatiuam iuitque recta uia ad domum Regis quod Rex intuens assurrexit ei recepitque gratanter filium humiliter uenientem. Dixitque ei Rex. Ite et hodie quiescite et die crastina colloquemur. Non ibo inquit o Rex non quiescam sed mittite per militibus et bonis hominibus loci huius quia (qu?) sum uobis coram omnibus locuturus. Qui cum omnes conuenis sent surrexit infans et stando dixit (2). Domine multum grauat me et cor meum intenso dolore affligit hoc quod feci et uobis scio et sencio displicere. Venio autem nunc ad ueniam uestram. Ecce ego coram uobis sum. Iam de me ac meis rebus meisque hominibus facite quod bene uobis placuerit faciendum. Date mihi quod dandum duxeritis tollite que tollenda iudicabitur fiatque uestra in omnibus completa uoluntas. Procidens postrauit se infans ad pedes Regis et cara dedit oscula pedibus petens et instans sibi paterne et misericorditer indulgeri. Como ta sunt et nec mirum ad pietatem Regis uiscera In tanti filii reduccione optata et pensata deuocione filii. Interna commocio nesciuit oculis lacrimas denegare. Indulsit Rex infanti indulsit pater filio et omnes qui uiderunt hedificati sunt super reconciliacionem infantis. Sequenti die uocauit eum Rex ad ecclesiam sancti felicis uenitque infans adducens secum magistrum hospitalis quem captum tenuerat et reddidit eum Regi. Et uocato episcopo ualentino et magistro templi seorsum (3) dixit ei Rex. Bono animo dimittimus uobis questiones quas habemus contra uos que ascendunt usque ad sexaginta milia solidorum.

tum posa el passatge en forma directa. L'edició de València posa correctament després de *secret: Senyor per cert sapiats que* etc. Altra frase que l'escriba de P. va saltar distretament al copiar del model català.

La comparació en aquest passatge dels dos textos revela clarament que en el text català l'escriba se va descuidar de posar la paraula *dubte*, devent sonar, doncs, *sens tot dubte si se uol metre* etc., equivalent al *absque omni dubio uult se ponere* etc. del text marsilià.

(1) Inversió dels dos components del passatge, com tantes vegades. Aquí les dues versions són lògiques.

(2) En aquesta ocasió M. ha tingut més bon acert que en la de les paraules del mestre del Temple. (V. p. 299.) Aquí no fa constar que l'infant parla *hispanice*, com ens féu saber llavors que el templer parla *gallice*.

(3) Un altre cas patent d'inversió. I també cal declarar que l'orde lògic i primitiu sembla ser el del M. qui conta: a) que el Rei féu venir a l'infant a l'esglesia de Sant Feliu; b) que l'infant duia amb ell el mestre de l'Hospital que tenia pres i el reté al rei son pare; c) que cridà a part a l'infant, junt amb el mestre del temple i el Bisbe de València com testimonis, per fer-li un sermó; d) Conta el sermó que li va fer. La clàusula c) que com se veu en bona lògica ha de precedir immediatament al sermó del rei a l'infant, va a segon lloc en el text català. I també extranya que la clàusula a) no vagi en el text català seguida de la (b) perquè és natural que el Rei en veient venir al seu fill, observi *amb qui ve* abans de *triar-lo a una part* per sermonejar-lo.

quitariem de tots sos deutes, de tot quan degues en tot el Regne de Ualencia: e muntaren be .CC. milia sous. E sobre aço fom pagats e alegres. E dix que no hauia cor ques partis de nos nuyl temps, ans era appareylat de fer tots temps ço que nos li manassem: e pregans que nos uolguessem que anas a Ualencia car molt hi hauia que fer. E nos donamlen licencia e ana hi. E aixi puys uench a nos a Denia e uench ab lo sagrista de Leyda qui era lauos elet Dosca. E aqui pregans que si a nos playa que ell iria en Cathalunya per molts afers quey huiua. E nos dixemli quens playa pus ell ho calia. E anassen en Cathalunya per molts afers quey hauia e fo al consegrar del sagrista de Leyda a Tarragona, qui fo en aquell temps bisbe Dosca (1).

Soluimus etiam pro uobis omnia debita que habetis in Regno ualencie et ascendunt ad ducenta milia solidorum. Grates affectuosissimas reddidit infans Regi. Dixitque ei. Nunquam Rex a uobis propono recedere sed semper uestris ex corde parebo mandatis. Rogauitque Regem utp ermitteret eum abire ualenciam et inde in cataloniam quia (cur?) plura et diuersa negocia habebat in illis partibus expedire. Placuit Regi et iuit infans interfuitque consecracioni episcopi oscensi iacobi de rocha facta tarracone qui Sacrista fuerat ylerden-sis (1).

CONCLUSIÓ

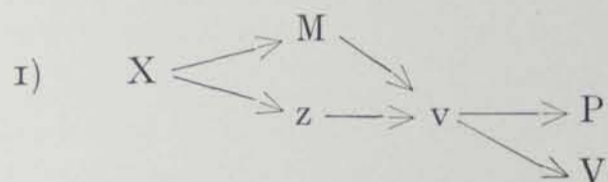
22. Resumirem els resultats de la nostra indagació en els punts següents: (2)

1. El M. aprofità documents o llibres diversos en vulgar català que ell reduí a una *Crònica* (V. §§ 9, 10, 11, 20, 21, pàg. 303 Nota 2.)
2. El P. fou redactat davant de un text català emparentat amb l'edició de Valencia. (V. §§ 15 i 21, pàg. 303 Nota 1, pàg. 304 Nota 2, pàg. 307 Nota 3, pàg. 308 Nota 3.)
3. El P. fou redactat o bé tenint a la vista el M. o una traducció de M. (V. §§ 9, 16, 18, 20, 21 Notes.)
4. El M. representa una versió de la Crònica molt més fidel i acostada a les fonts que la representada per P. El M. és més lògic, i més clar que el P.
5. El M. i el P. no són traducció directa un de l'altre.
6. Resta un punt per resoldre. ¿Representen P. i M. dues branques col·laterals, encara que desigualment allunyades, d'un tronc primitiu avui perdut,

(1) Aquest passatge final ofereix notables variants en els dos textos. La més important és que el text català fa demanar a l'infant Pere dues vegades diferents al seu pare permissió per anar-se'n la primera vegada a Valencia i la segona a Catalunya, mentre en el M. demana el permís una sola vegada per anar-se'n a Valencia *et inde in Cataloniam*. No sabem treure d'això cap conseqüència pel nostre objecte. El nom del bisbe consagrat d'Osca que porta el M., ja l'ha fet conèixer el text de P. anteriorment. (V. § 510 a la pàg. 302.)

(2) Els resultats als quals no posem una referència a un passatge determinat del nostre treball se desprenen del conjunt de tota la nostra investigació.

o be P. és la versió posterior d'una traducció o refundició catalana de M.? Així, representant per X els documents premarsilians, per z la primera versió catalana avui perduda o en altre cas la traducció o refundició catalana original de M., per v la versió primitiva de la Crònica segons el text de l'edició de València, de la qual copiava l'escriba del P. i per V la família de mss. de l'edició de València, resultaria una o altra d'aquestes dues genealogies.

Nosaltres no'ns atrevim a elegir entre aquestes dues hipòtesis.